

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
KULTUURITEADUSTE JA KUNSTIDE INSTITUUT
TEATRITÄADUSE ÕPPETOOL

Lennart Peep

EESTI NÜÜDISAEGNE LAVASTAJAÕPE

Magistritöö

Juhendaja dotsent Luule Epner

TARTU 2019

SISUKORD

Sissejuhatus.....	3
1. Probleemipüstitus.....	5
1.1 EKKA raportid	5
1.2 Teatrikoolide uued väljakutsed.....	7
2. Traditsioonilisus ja nüüdisaegsus	10
2.1 Lavastaja definitsioon.....	10
2.2 Demiurg ja brikolöör	11
3. Lavastajaharidus Eestis.....	14
3.1 GITIS-e mõjutused	14
3.2 Varasem lavastajaõpe Eestis.....	16
3.3 Ametlikud õppekavad.....	17
4. Lavastajaõpe õppekavade põhjal.....	20
4.1 Üldstruktuur ja eesmärgid	21
4.2 Õppe sisuline kirjeldus	23
4.2.1 Erialane õpe.....	24
4.2.2. Näitlejaõpe	27
4.2.3 Üldkultuurilised ained.....	29
4.2.4 Muud ained ja lõputööd.....	31
4.3 Õppe kokkuvõte.....	31
4.3.1 Proportsioonid	31
4.3.2 Oskused õpiväljundite põhjal	33
5. Lavastajaõppe õppekava lõpetanute hinnang oma õppele	37
5.1 Skaalade tulemused	37
5.2 Laiendatud küsimuste tulemused.....	39

5.3 Küsitluse järeldused.....	47
6. Arutelu ja kommentaarid	49
Kokkuvõte.....	53
Kasutatud kirjandus	55
SUMMARY	58
Lisa 1: EMTA lavastajaõppe erialaainete ainekaardid	59
Lisa 2: TÜVKA Lavastajatöö kohustuslikud õppeained 2017/18. aasta spetsialiseerumismoodulites	63
LISA 3: Lavastajaõppe lõpetajad EMTA lavakunstikoolis ja TÜ VKA-s	66

SISSEJUHATUS

Ametlikku lavastajaõpet hakati andma suhteliselt hiljuti, 1996. aastal praeguses Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia lavakunstikoolis ning 2003. aastal Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemias. Eestis ei ole ametlikku lavastajaõpet seni veel uuritud, küll aga on lavastajaõpet viimastel aastatel teemana üleval olnud ajakirjanduses (Allik 2016, Kann 2018); ka on lavastajaõpet käsitletud mitmetes TÜ VKA lavastajasuuna teoreetilistes lõputöodes (nt. Kirs 2013, Ramul 2017). Käesolev magistritöö, mille laiem eesmärk on tõstatada Eesti lavastajahariduse kaasajastamise vajadus, käsitleb nii EMTA lavakunstikooli kui TÜ VKA lavastajaõpet.

Töö teemani jõudmise juures on oluliseks minu enda lavastajaõppe kogemus (TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia 10. lend, 2011-2015) ja mitmed vestlused teatrikolleegidega. Kuna teatrikooli lõpetades tundsin end erialaselt nõrgana, otsustasin umbes aasta pärast kooli lõpetamist kaardistada oma erialased oskused. Kaardistamise tulemusena veendusin, et mu erialaste oskuste tase on tõepoolest piiratud, koosnedes enamjaolt kahel esimesel aastal omandatud psühholoogilise teatri sõnavarast, oskusest küsida eripalgelisi küsimusi ja tekstianalüüsi meetodi tundmisest; nüüdisaegsetest teatristiilidest ja -vormidest oli mul vaid ähmane aimdus, nende metoodikast rääkimata. Sellest lähtuvalt tekkis mul huvi, mida ja kuidas siis õigupoolest lavastajaõppes õpetatakse ja kas minu teadmiste vähesus on seotud minu enda või kooli tegemata jäetud tööga. Käesolevas töös fookuseerin ma küsimuse esimesele poolele, teine pool peab leidma teistsuguse väljenduse.

Töö laiema eesmärgiga seotud probleemid on kõne alla tulnud mitme Eesti lavastaja, näitleja ja teatriuurijaga, kes on märku andnud teema uurimise vajadusest, aga mis kõige olulisem – lahenduste leidmisest. Käesolevas töös keskendun ma eelkõige õppe sisu ja vormi avamisele, et selgitada ja kirjeldada, aga ka jäädvustada praegust olukorda. Töös vaatlen nii Eesti Muusika ja Teatriakadeemia lavakunstikooli kui Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia lavastajaõppe õppekavasid ja üldistan lõpetajate hinnangut läbitud õppele. Töö lõpus toon välja oma arvamuse, kuhu ja kuidas võiks lavastajaõpet edasi suunduda.

Töö olen jaganud kaheksasse peatükki, millest esimeses selgitan, et lavastajaõppe probleemistikuga seotud teemad ei põhine üksnes isiklikel tähelepanekutel, vaid leiavad

kajastamist meedias, õppekavade hindamiskomisjonide raportites kui ka õppejõudude ja lõpetajate hinnangutes.

Järgnevates tausta avavates peatükkides avan Eesti lavastaja traditsioonilise positsiooni, kasutades teatriteadlase Anneli Saro poolt pakutud demiurgi-brikolööri vastandust. Järgnevas osas üldistan Eesti lavastajaõppe ajalugu ja selgitan, et Eesti teatriharidus ja selle alla kuuluv lavastajaõpe on pärit Vene teatrikoolkonnast.

Esimeses sisulises peatükis analüüsin Eesti lavastajaõppe õppekavasid, mille eesmärgiks on välja tuua õppe erinevused ja sarnasused õpioskuste ning õpetatavate ainete näitel; jäädvustada lavastajaõppe 2017/18. aasta õppekavade kaudu ja siduda õppe sisuline väljendus Vene teatrikoolkonnaga. Teises sisulises osas analüüsin töö jaoks koostatud küsimustiku andmeid, kus ametliku lavastajaõppe läbinud lavastajad hindavad läbitud õpet.

Käesoleva magistritöö konkreetsem eesmärk on eelnevast johtuvalt ja isiklikust huvist lähtuvalt mõista, (1) kuidas on lavastajaõppe 2017/18. aasta seisuga Eesti suuremates teatrikoolides struktureeritud ja korraldatud, (2) milliseid erialaseid oskusi lavastajaüliõpilastele õpetatakse ning (3) milline on akrediteeritud lavastajaõppe õppekavade lõpetanute hinnang oma läbitud õppele.

Õppe struktuuri ja korralduse analüüsimiseks võrdlen teatrikoolide lavastajaõppe õppekavasid; õpioskuste analüüsimiseks kasutan lavastajaõppe erialaainete ainekavasid ning lõpetajate hinnangu andmiseks kasutan töö raames läbi viidud veebipõhist küsitlust, milles olen palunud hinnata oma erialaseid õpinguid nii üldistel skaaladel kui täpsustavates küsimustes.

Töö lõpus on kolm lisa, kus kahes esimeses toon välja EMTA lavakunstikooli ja TÜ VKA lavastajaõppe erialaainete ainekaardid ning kolmandas eriala lõpetanute nimekirja.

1. PROBLEEMIPÜSTITUS

Eesti lavastajaõppe muutumise vajalikkusest on räägitud nii avalikult kui mitteavalikult juba pikemat aega. Laiema avalikkuse ette tõstatas teema 2016. aastal, mil poliitik ja teatraal Jaak Allik kirjutab kultuuriajalehes Sirp noore, värskelt teatrikooli lõpetanud dramaturg-lavastaja Mehis Pihla tööde näitel oma arvamuse Eesti lavastajaõppes, kus ta nendib kokkuvõtvalt, et Eesti lavastajaõppes puudub süstemaatilisus. Allik väidab, et viimasel ajal teatrikooli lõpetanud inimesed jätkavad kutselisele maastikule astudes teatrikooli grupitöö harjutuste edasiarendamisega, selle asemel et tegeleda näidendite ja tekstide interpreteerimisega. Allik heidab uuematele lavastustele ette pealiskaudsust ja süvenematust, mille asemel on esil „lõputult teatrimänge“. (Allik 2016)

Eesti Rahvusringhäälingule veidi hiljem antud intervjuus nendib Allik, et Eesti lavastajaõpe on suures osas juhuslik ja vajab andekat lavastaja-pedagoogi üliõpilast juhendama. Juhuslikkust lavastajaõppes kirjeldab Allik kujundlikult „uppumine on uppuja enda asi“, pidades uppujate all silmas lavastajaüliõpilasi. Lisaks juhendajate-pedagoogide puudumisele leiab Allik, et lavastajaüliõpilastel peaks olema varasemalt omandatud vähemalt üks kõrgharidus ja õppe jooksul tuleks mingi aeg stažeerida välismaal. (Allik 2017)

1.1 EKKA raportid

2017. aastal viidi Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteediagentuuri (edaspidi EKKA) poolt läbi Tartu Ülikooli, Tallinna Ülikooli ja Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia muusika ja teatrikunsti õppekavagrupi kvaliteedihindamine. Hindamist viis läbi rahvusvaheline ekspertidest koosnev grupp, kes intervjueris õppejõude, tudengeid, vilistlasi ja tööandjaid. 2018. aasta esimesel poolel ilmusid ka rahvusvahelise komisjoni raportid, mis hindavad esitatud õppekavasid.

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia (edaspidi EMTA) lavakunstkoolis esitati hindamiseks järgmised õppekavad: lavakunst (bakalaureuseõpe) ja teatrikunst ja teatripedagoogika (magistriõpe). Komisjoni hindamisotsuses tuuakse välja õppekavade arendamise parendusvaldkondi ja soovitusi, millest toon välja kolm laiemat ja kolm otseselt teatrikunsti õppekavadega seotud hinnangut.

1. „Soovitav on uurida erinevaid viise, kuidas kõiki õppetegevuse aspekte teatri ning salvestatud meedia nüüdisaegsete arengusuundade valguses edasi arendada, kaasates sellesse kogu EMTA liikmeskonda. Juhtkonnal ja õppejõududel tuleks panna õppetöö arendamise osas paika selge tulevikuvisioon ning seda toetav strateegia.
2. EMTA-l tuleks leida viise, kuidas paremini toetada õppejõudude professionaalset arengut nii artistide kui õppejõududena.
3. Õppejõududele, eriti väiksema õpetamiskogemusega praktikutele, oleks soovitav korraldada kursuseid, mis käsitlevad pedagoogika- ja täiskasvanuhariduse põhimõtteid.
4. Lavastajate ja dramaturgide õppesuuna ainekavasid tuleb muuta, et need vastaksid nende erialade õpetamise nõudmistele XXI sajandil.
5. Juhtkond peaks leidma viise, kuidas säilitada õppetöö intensiivsus, kuid samas rohkem soodustada üliõpilaste individuaalseid algatusi, olla rohkem avatud koostööle teiste kõrgkoolidega ning muuta lavakunstikool senisest rahvusvahelisemaks.
6. Soovitav oleks pakkuda üliõpilastele rohkem loomingulise arengu võimalusi uuendusliku teatri valdkonnas ka väljaspool Eesti piire.“ (EKKA 2018a: 4-5)

Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia (edaspidi TÜ VKA) esitas hindamisele teatrikunsti (rakenduskõrgharidusõpe) õppekava; hindamisraportis tuuakse välja järgmisi parendusvaldkondi ja soovitusi:

1. „Õppekavas peaks viima omavahel paremasse kooskõlla traditsioonilised ja kaasaegsed lähenemisviisid esitluskunstidele, mis ühendavad endas dünaamiliselt nii juba väljakujunenud kui eksperimentaalpraktikaid.
2. Soovitav on arendada välja inglise õppekeelega õppeaineid, et toetada õppekava rahvusvahelistumist.“
3. „Üliõpilasi tuleks julgustada uurima kõiki rahvusvahelise mobiilsuse võimalusi ning akadeemia peaks leidma viise, kuidas toetada üliõpilasi, kes soovivad artistina arendada oma rahvusvahelist profiili.“ (EKKA 2018b: 5-6)

Mõlema raporti ettepanekuid ja soovitusi üldistades kerkib esile neli probleemvaldkonda: juhtimine, pedagoogika, õppekavad ja rahvusvahelistumine. Juhtimise aspektis tuuakse välja

vajadus selgelt paika panna tulevikuvisioon ja sellele vastav strateegia. Probleeme nähakse õppejõudude pedagoogilises ettevalmistuses, kus soovitatakse õppejõududel osa võtta vastavatest kursustest. Õppekavade arendamise juures tuuakse välja traditsioonilise ja kaasaegsemate teatripraktikate kooskõlastamise vajadus, mis johtub suurelt jaolt esimesest punktist, s.t juhtkonna tasemel ei ole välja töötatud selgeid visioone ja neile vastavaid strateegiaid. Rahvusvahelistumise aspektis soovitatakse tihendada rahvusvahelist koostööd erinevate kõrgkoolidega, et võimaldada üliõpilastel ja õppejõududel arendada end välismaal; niisamuti peetakse oluliseks inglise õppekeelega õppeainete lülitamist õppesse. Need neli aspekti võib ise kokku võtta üleskutsena õppe aluste ja õppekavade kriitiliseks ülevaatamiseks, sest probleemsed kohad ilmnevad just õpet defineerivates punktides, millest annavad tunnistust ka teatrikoolide enda pedagoogid ja üliõpilased.

1.2 Teatrikoolide uued väljakutsed

Teatrikoolides endas pole aga lavastajakoolituse arendamine iseseisev probleem, vaid osa suuremast ja laiemast püüdest reformida olemasolevat teatriõpet. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia etenduskunste osakonna juhataja Taavet Jansen ütleb intervjuus Kaja Kannule, et on otsustanud koostöös osakonna töötajatega liikuda õppekavade suurema sünkroonsuse ja erialade põimumise poole, mille eesmärgiks on koostööl põhinev õpe. (Kann 2018) Kann jätkab intervjuud teatrikunsti programmijuhi Jaanika Juhansoniga, kes joonistab välja lavastajaõppe kaasajastamiseks võetud konkreetsemad sihid: lavastajaõppe liigutamine teatri-, tantsu ja visuaaltehnoloogia keskele; üliõpilaste initsiatiivi ja mõttekaaslastest sündivate projektide igakülgne ja veelgi parem toetamine ja kooskõlastamine; üliõpilaste võrdsem juhendamine; nende mobiilsuse toetamine; rahvusvahelistes koostööprojektides osalemine; vähemalt ühe semestri pikkune stažeerimine välisriikides; üliõpilase enda ettevõtlikkuse ja võrgustike loomise toetamine. (Samas) Lisaks rõhutavad nii Jansen kui Juhanson demokraatliku õppe olulisust, kus üliõpilased ja õppejõud asuvad hierarhiliselt samal tasemel. Juhanson arvates tuleb teatriõppest eemaldada senine hierarhilisel ja mõttemonopoolsel laadil seisev süsteem. Ta näeb õppejõuna tugevate liidri-, mitte juhiomadustega isiksust. (Samas)

Dramaturg Priit Põldma intervjuuerib ajakirjas Teater. Muusika. Kino. (2017) EMTA lavakunstikooli õppejõude Lembit Petersoni, Anne Tärnpud, Anu Lampi, Jüri Naela ja üliõpilast Jan Teevetit. Intervjuude fookusesse on tõstetud kooli probleemid ja võimalikud lahendused, mis puudutavad otseselt ka lavastajaõpet.

Lavastaja ja lavakunstkooli XXX lennu juhendaja (ja 2019. aasta kevadel kehtivate lavastajaõppe erialaõppeainete ainekavade koostaja) Lembit Peterson selgitab, et teatrikoolis peaks säilima avatus, kus kursusejuhendajale antakse suhteliselt vabad käed ja võimalus kujundada kursuse suund oma põhimõtetest lähtuvalt. Niisamuti peab ta oluliseks dialoogilise õpikeskkonna loomist, vooruste ja pahede käsitlese lülitamist õppesse ja rõhutab etendustegevusega seotud vastutuse olulisust ja selle kasvatamist. (Põldma 2017: 36-37)

Lavastaja ja õppejõud Anne Türnpu näeb lavakunstkoolis suurt kaadrivoolavust, mistõttu võib probleemiks osutuda senise kursusejuhendaja-süsteemi edasikestmine. Tema näeb selle kadumisel omanäolisuse kadumist ja ühetaolisuse tõusu. Tema lavastajaõppe ideaaliks on individuaalse õppe vorm, kus mentor annaks üliõpilasele tagasisidet ja arutleks temaga loomingulistel teemadel. Türnpu tunneb ka puudust ühisest arusaamast koolist, mis koondaks erinevad õppejõud ühisel platvormil tegutsema. Ta näeb ühe võimalusena õppejõududele pedagoogiliste aluste või andragoogika õpetamist. (Põldma 2017: 39-42) Sarnast, kuid laiemat mõtet väljendab ka 2018. aastal lavakunstkooli lõpetanud lavastaja Jan Teevet, kes tajub, et teatriõppes üldisemalt on vaja kokku leppida mingisuguses alusprogrammis, olgu see siis konservatiivne või avangardne. Seni, kuni pole kokku lepitud, mida õpetatakse, on uute üliõpilaste kooli vastu võtmine vastutustundetud. (Samas, 51)

Näitleja ja lavakunstkooli õppejõud Anu Lamp näeb teatriõppe puudusi kultuuriloolisel pinnal, soovides õppekavasse liita piibliõppe, süvendada kirjanduse õpet ja tuua tagasi võõrkeelt ja võõrkeelset teatrisõnavara õpetava aine. (Samas, 43-44)

Lavakunstkooli füüsilise teatri magistriprogrammi juht Jüri Naela sõnul ei pööra EMTA lavakunstkool piisavalt tähelepanu inimestele, kes ei taha tulevikus töötada riigiteatris, vaid kelle sooviks on luua oma trupp ja teha teatrit omadel põhimõtetel. Ta sooviks lavakunstkooli näha rahvusvahelise teatrihariduskeskusena, mille eesmärgiks pole ainult spetsialistide koolitamine, vaid kus toimuks katsetamine uute võimaluste ja vormidega. (Samas, 45-48)

Seega saab antud intervjuude põhjal väita, et Eesti kahe teatrikooli – EMTA lavakunstkooli ja TÜ VKA teatriõppe seis on erinev, kuid oma põhimõttes sarnane. Viljandi puhul paistab silma selle liikumine etenduskunstide ühisõppekava poole, mille keskmesse seatakse selleks kohandatud lavastajaõppe. Niisamuti peetakse oluliseks mittehierarhilist haridust, mille keskmes on õppejõu-üliõpilase teineteist arendav suhe. Ka peetakse tähtsaks

rahvusvahelistumist. EMTA lavakooli juures paistab silma õppe aluseks oleva platvormi hajusus, mis takistab õppejõududel oma tööd ühisel alusel koordineerida. Ühelt poolt on esil soov koolitada näitlejaid ja lavastajaid riigiteatritesse, teisalt aga on esil aina suurenev vabakutseliste loojate esiletõus. Mõlema kooli puhul on selgelt üleval ennast defineeriva visiooni vajadus ja sellele vastava strateegia loomine.

Magistritöö raames koostatud küsimustikus palusin Eesti lavastajaõppe läbinud lavastajatel hinnata oma läbitud õpet. Enamik vastajatest peab nõrgimaks lüliks õppe juhuslikku ja intuiitivset korraldust ning süsteemitut ja kaootilist sisulist õpet. Nii mõnedki lõpetajad väidavad, et lavastajaõpet kui sellist nende jaoks õppe jooksul ei eksisteerinud, mis annab tunnistust sellest, et lavastajaõppe muutmine on teemaks ka õppe läbinute juures. Küsimustikust lähemalt peatükis 5.

Seega on Alliku tõstatatud probleem lavastajaõppe ja veelgi laiemalt teatriõppe kui sellise osas põhjendatud, mida kinnitavad EKKA raportid, intervjuud teatrikoolide õppejõududega ja lõpetajate arvamus. Kahel teatrikoolil on omad spetsiifilised probleemid, kuid üldnimetajana eenduvad õppe aluseks olevad korralduslikud kui sisulised küsimused.

2. TRADITSIOONILISUS JA NÜÜDISAEGSUS

Eelmises peatükis on lavastajaõppest rääkides mitmel juhul esil traditsiooniliste ja nüüdisaegsete lähenemisviiside kooskõlla viimine. Selles peatüki eesmärgiks on selgitada kaht lavastajapositsiooni, millest esimest peetakse traditsiooniliseks ja teist uuemaks. Enne teema juurde asumist defineerin lavastaja mõiste, mille alla kuuluvad nii traditsiooniline kui nüüdisaegne lavastajamõistmine.

2.1 Lavastaja definitsioon

Eesti keele seletavas sõnaraamatus nimetatakse lavastajat „režissööriks“, „näitejuhiks“ või „instseneerijaks“. Režissööri mõiste avab sõna tüves olev mõiste „reži“ mis viitab „kunstilisele juhtimisele“, „lavastusplaanile“ ja „lavaleseadmisele“. Enamasti kasutatakse režissööri siiski filmilavastaja kohta. Mõiste „näitejuht“ viitab näitlemisele ja selle juhtimisele (või näitlejale ja tema juhtimisele). Instseneeringu mõistet kasutatakse tänapäeval enamasti dramatiseeringu sünonüümina, kuigi varemalt on seda kasutatud ka lavastaja sünonüümina. Eestis kasutatav „lavastaja“ erineb aga teistest rahvusvahelistest nimedest (*director, producer, Regisseur*) ja tähendab näiteks soome keeles hoopis lavastuskunstnikku. Lavastaja ingliskeelne vaste on *director*, soomekeelne *ohjaaja*, viidates millegi juhtimisele. Saksa- ja venekeelses ruumis on kasutusel režissööri mõiste, mille sisuks on organiseerimine. Põhjamaades kasutatakse produtsendi mõistet, mis viitab korralduslikele oskustele. (Shepherd 2012)

Teatriantropoloog ja lavastaja E. Barba kirjutab, et lavastaja definitsioon sõltub üldisest teatrikeskkonnast ja lavastaja lähenemisest teatrile. (Barba 2010: xviii) Keskkonnast ja lähenemisest sõltuvalt toob Barba välja lavastaja kuus põhilist definitsiooni-funktsiooni, kus tulevad esile lavastaja põhilised tegevusvaldkonnad ja tema positsioon teatrisüsteemis; niisiis lavastaja: (1) tegeleb teksti kriitilis-esteetilise kujutamise; (2) komponeerib ja eostab lavastuse nullist; (3) on mõnel juhul kunstnik, kes otsib erinevates koostöodes väljendust oma visioonile; (4) on kompetentne professionaal, kes ülesandeks on harmoniseerida lavastuse heterogeenseid elemente; (5) on mõne teatri juures ajutine või süstemaatilis-järjepidev juht, kus ta vastutab ka näitlejate edasise arengu eest. On kogenud koordinaator; (6) on „lavastuse tõeline autor“, kes on lavastuse esimene publik ja kellel on viimane sõna otsuste tegemisel. (Samas, xviii) Lisaksin siia juurde Küprose päritolu lavastaja Avra Sidiropoulou määratluse,

et lavastaja on ühelt poolt näitekirjaniku ja publiku vahendaja, teiselt loomingulise kollektiivi individuaalsete panusete ühendaja. (Sidiropoulou 2019: 26)

Omamoodi huvitav on siinjuures välja tuua Eesti lavastajate püüd lavastajat määratleda. „Lavastajaraamatus“ (2001) ja „Lavastajaraamatus II“ (2013) küsitakse kokku kahekümnelt tuntud Eesti lavastajatelt muu hulgas vastust küsimusele „Kes on lavastaja?“. Teatriuurija Anneli Saro on lavastajate vastused kokku kogunud järgmiselt: „dirigent/treener/väepealik (Eino Baskin), korraldaja (Kalju Komissarov), korrastaja (Merle Karusoo), kõige üksikum inimene (Ingo Normet), näitlejate aitaja (Mati Unt), tööriistameister (Hendrik Toompere jr), võlur (Jaanus Rohumaa) (Lavastajaraamat 2001); suhestaja (Roman Baskin), inspireerija (Peeter Jalakas), autor, stsenaarist, kunstnik, näitejuht (Mart Koldits), kindral, roll (Ain Mäeots), logistik (Andres Noormets), torumees (suhtlemise kohas) (Tiit Ojasoo), dialoogi tekitaja (Peeter Raudsepp).“ (Saro 2016: 159) Saro märgib, et kõige kõnekam on aga see, et kuus lavastajat ei olnud võimelised lavastajat kuidagi defineerima. (Saro 2016: 159)

Kui omakorda püüda eelnevaid Eesti lavastajate vastuseid üldistada, siis tuuakse ühelt poolt välja lavastaja kui korraldaja või erinevate osapoolte ühendaja, mis on omane ka rahvusvahelistele terminitele, teisalt ei taheta lavastajat defineerida kas siis hirmust kaotada mingisugune salapära või tõesti oskamatuses või tahtmatusest oma ametit defineerida.

Ma ise defineeriksin lavastajat inglise teatriuurija Simon Shepherd'i sõnadega, kes üldistab, et kõik sünonüümid, mida lavastaja kohta kasutatakse, viitavad mingisugusele spetsiifilisele tegutsemisele, mille baasiks on lavastuse organiseeriv protsess, eesmärgiga midagi lavale seada ja kujundada selle sisu. (Shepherd 2012: 9) Lisaksin siia juurde veel Sidiropoulou mõtte, et lavastaja ilmneb meis kõigis; ja just neis hetkedes, kui me tegeleme igasuguste kujuteldavate võimalustega ja püüame neid oma ellu rakendada, sedasi kas uusi reaalsusi luues või vanu ümber mõtestades. (Sidiropoulou 2019: 1)

2.2 Demiurg ja brikolöör

Tulles tagasi peatükis tõstatatud teema juurde, tahan natuke pikemalt selgitada lavastaja traditsioonilist ja uuemat positsiooni ning režiivõtet teatriuurija A. Saro kahest vastandlikust lavastajapositsioonist – demiurgist ja brikolöörist – lähtuvalt.

Traditsioonilist lavastaja-demiurgi iseloomustavad töömeetodid on Saro sõnul „traditsioonikindlad ja korduvad, eesmärgiks mingi (enamasti tervikliku) teksti ülekanne, kohandamine, tõlkimine terviklikuks lavateoseks, nii et säiliks kirjanusteose olemuslikud omadused. Demiurg alustab loomeprotsessi sobiva teksti otsinguga ning lähtub enamasti seisukohast, et kõik loometöök vajalik on tekstis või selle peidetud kihtides olemas. [...] Märksõnad demiurgi töö iseloomustamiseks on traditsiooni- ja tekstikesksus, terviklikkusetootlus ning interpretatsioon (vaba loomingu asemel).“ (Saro 2016: 151-152)

Lisaks sellele on lavastaja-demiurgil hulk isikuomadusi, mille on minu hinnangul tabavalt kokku võtnud Inglise lavastaja Norman Marshall, kes alustab kaugemalt ja väidab esiteks, et lavastajaks sünnitakse, mitte ei saada ja teiseks, et lavastamistehnika on iseenesest lihtne ja koosneb teatud tervemõistuslikust ja defineerimatust teatritunnetusest, mida ei ole elu jooksul võimalik omandada. Lavastaja isikuomadusi kirjeldab ta aga järgnevalt: „Ideaalset lavastajat on tagasihoidlik, kuid koheselt äratuntav tugev võimu aura; tal on muusiku kõrv tabamaks tooni, tempot ja rütmi; maalikunstniku silm tabamaks kompositsiooni ja grupeerimist; diplomaadi taktitunnetus ja pühaku kannatlikkus; vanakooli lapsehoidja hoolitsust ja kindlust sisendavad kvaliteedid. Ta vajab sihikindlust ja julgust, et mitte välja näidata vähimatki märki meeletusest, et proovid lähevad halvasti. Ta peab olema midagi sellist nagu psühholoog, analüüsides mitte ainult karaktereid näidendis, vaid teades instinktiivselt, kuidas kõige paremini käsitleda näitlejaid.“ (Shepherd 2012: 26-27)

Saro jätkab, et lavastaja-demiurgi imago, töövõtete ja loomingu kirjeldamisel mängivad kaasa Stanislavski süsteem, mille järgi suurem osa lavastajaid-demiurge Eestis koolitatud on. (Samas, lk 158) Stanislavski „süsteemi“ tuleks eelkõige mõista kui hulka näitlejatöö tehnikaid, mille abil orgaanilisi ja elulähedasi rolle luua. „Süsteemi“ üheks keskseks mõisteks on „tegevusliku analüüsi meetod“, mille sisuks on näidendi teksti tegevuslik interpreteerimine. Teatriuurija J. Benedetti koondab Stanislavski „süsteemi“ kokku neljale põhiprintsiibile: (1) iga rolli ja lavastuse aluseks on näidendi üksikasjalik arusaamine, (2) näitlejad peavad töötama iseendast ja elukogemusest lähtuvalt, (3) ennast tuleb teksti teenistusse anda ja (4) töö ja pingutus tuleb vormida sidusaks kunstiliseks ja ansambli põhimõttel toimivaks lavastuseks. (Benedetti 2017: 152-153) Tänapäevane Moskva Teatriinstituut (GITIS) peab end Stanislavski „süsteemi“ otseseks pärijaks. (GITIS 2019)

Seega räägime lavastaja-demiurgi juures n.ö traditsioonilisest sõnateatri või näitlejateatri lavastajast, kelleks Eesti näitel on Elmo Nüganen või Lembit Peterson, kelle lavastuste aluseks

on enamasti traditsiooniline dramaturgia ja ideele allutatud sõnateatri meetod, kuid keda iseloomustab ka teatud autoriteetsus, erudeeritus ja kõrgenenud visuaalne ja auditiivne tunnetus. (vt. ka Efros 2014, Šapiro 2001)

Lavastaja-brikolööri kirjeldab Saro mitmes mõttes demiurgi vastandina, kus brikolööri tunnuseks on mitte ainult ühest keskmest lähtumine, materjali kokku-kandmine ja meisterdamine. Saro toob välja seitse brikolööri töövahendit: ümberkirjutus, intertekstuaalsus, uue isikupärase/kummalise teksti kirjutamine, multimediaalsus, eklektika või temaatiline/stilistiline heterogeensus, rühmatöö või kollektiivne leiutamine, improvisatsioon. (Saro 2016, lk 152) Nende tunnuste juures kerkib esile „postdramaatilise“ mõiste, mida kasutatakse uuenduslike teatrivormide katusnimetusena, mille üks peamisi tunnuseid on muutunud suhe kirjandusega – teater ei alluta end tekstile, vaid kasutab seda ühe lavastuse komponendina. Esile tulevad lavastuspõhised tekstikirjutamise praktikad (kollektiivne leiutamine, improvisatsioon). Teiseks iseloomustavaks jooneks on loobumine dialoogile ja narratiivile rajatud draamast kui normist. (Epner 2014: 10) Nüüdisajal räägime veel postpostdramaatilisest teatrist, mis väljub varasemast „teater kui kunst“ kategooriast ja leiab aset sotsiaalsel, personaalsel või poliitilisel pinnal. (Lehmann 2007: 51) Lavastaja-brikolöörina on tuntud Von Krahli Teatri rajaja Peeter Jalakas ja endise NO99 teatri lavastajad Tiit Ojasoo ja Ene-Liis Semper.

Eesti lavastajaõppe on suures osas üles ehitatud lavastaja-demiurgi õpetamisele, mida kinnitavad nii õppe alusepanijate enda haridus kui ka õppe sisuline väljendus. Nii Ingo Normet kui Kalju Komissarov on õppe koostamisel lähtunud Vene teatritraditsioonist, kus lavastaja ideaaliks on lavastaja-demiurg. Nüüdisaegsete lavastajatehnikate õpetamine on lavastajaõppe õppekavade juures marginaalne – teatud väljendusi on nii EMTA kui TÜ VKA teatriõppes –, kuid baasiks olev õpe on tugevalt teksti, idee ja draamapõhine. Kõigest sellest lähemalt järgmistes peatükkides.

3. LAVASTAJAHARIDUS EESTIS

Eestis saab 2019. aasta seisuga õppida lavastaja erialal kahes kõrgkoolis: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia lavakunstkoolis, kus 1996. aastal avati lavastaja õppesuund ja praeguses Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemias, kus esimesed lavastajaüliõpilased võeti vastu 2003. aastal. Aastaks 2019 on ametliku akadeemilise lavastajahariduse teatrikoolide kodulehtedelt saadud info põhjal saanud 32 lavastajat, kellest 16 on lõpetanud EMTA Lavakunstkooli ja 19 TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia. (vt täpsemat nimekirja LISA 3)

Järgnevalt selgitan Eesti lavastajaõppe aluseid, kus esiti toon välja Eesti lavastajaõppe alusepanijate GITIS-e mõjutused. Edasi kirjutan ülevaatlilikult varasemast lavastajaõppest ja jätkan sissejuhatavalt Eesti kõrgkoolide lavastajaõppe teemadel.

3.1 GITIS-e mõjutused

Teatriuurija S. Shepherd kirjutab, et mõningate eranditega on 20. sajandil lavastajate koolitamine olnud pea olematu (Shepherd 2012: 21). Esimest korda hakati lavastaja kutseharidust andma Nõukogude Liidus 1930. aasta 15. septembril, mil Moskva Lunatšarski-nimelises Riiklikus Teatriinstituudis (GITIS) loodi teaduskond, mille eesmärgiks oli ette valmistada lavastajaid, kutselise teatri, suuremate tööliisklubide ja kultuuripaleede juhte ja näitlejapedagooge.¹ Shepherd refereerib Ameerika teatrivisionäär Norris Houghtoni meenutust, kui too külastas 1930. aastatel Moskvat. Houghton meenutab, et Moskvast oli üldaktsepteeritud, et lavastajatel on erialane ametlik haridus, mille aluseks on näitlejaõpe. Kehtib üldine arusaam, et lavastaja suudab oskuslikult lavastada üksnes siis, kui ta õpib ise näitlejaks olemist. Vaatamata sellele on Houghtoni meelest tähelepanuväärne, et lavastajaid ei õpetata näitlejatega koos. [...] Lavastajad õpivad teatriajalugu, kauneid kunste, muusikat, rakenduskunsti, lavakujundust, lavastamist ja midagi, mida nimetatakse teatrimajanduse planeerimiseks, mida defineeriti kui kunsti osata teatrit juhtida. Lavastajakunsti õppimine Riiklikus Teatriinstituudis on Houghtoni sõnul väga tõsine tegevus ja tihedalt seotud Moskva suuremate teatritega. (Shepherd 2012: 32)

Oluline osa Eesti lavastajaõppe kujunemisel on GITIS-e režiiõppel, mille läbisid tulevased Eesti lavastajad ja teatripedagoogid Voldemar Panso (õppis GITIS-es 1950-1955), Kaarin Raid

---

¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Russian_Academy_of_Theatre_Arts (19.06.2019)

(õppis 1962-1967) ja Ingo Normet (õppis 1964-1969). Nende õpetajateks Moskvast olid vene teatrimõtte suurkujud, kellest Voldemar Panso ja lavastaja Kaarin Raidi õpetaja Maria Knebel on näiteks legendaarse K. Stanislavski jt teatrilooliselt oluliste teatritegijate käe all õppinud. Voldemar Panso juhendatud on lavakunstikooli VII lend, kust on pärit tuntud Eesti lavastajad nagu Merle Karusoo, Priit Pedajas ja Lembit Peterson. Ingo Normeti teeneks on 1996. aastal lavakunstikooli juurde Eesti ametliku lavastajaõppe loomine. Panso III lennust on pärit lavakunstikooli ja TÜ VKA pikaajaline juht ja õppejõud Kalju Komissarov, kelle initsiatiivil hakati 2003. aastal lavastajaid koolitama ka tollases Viljandi Kultuurikolledžis. Täna TÜ VKA lavastajaõppe projektijuht ja lavastajaõppe õppejõud on K. Komissarovi õpilane Jaanika Juhanson. Seega saab selliste ideeliste „põlvnemiste“ kaudu väita, et Eesti lavastajaõppe on tugevasti mõjutatud GITIS-est. S. Shepherd nendib, et kas otseste, õpetajalt õpilasele, või kaudsete isevalituid põlvnemis- või mõjuliinide olemasolu on maailmateatri lavastajate tunnuseks. Nõnda on pandud ideed korduste läbi idanema ja edasi kanduma, kunstilisi genealoogiaid tihendama. (Shepherd 2012: 24)

Lavastajaõpet GITIS-es meenutab K. Raid oma õpetaja M. Knebeli ütlusega: „Ma ei oska teid õpetada lavastama, selle õpite ise selgeks. Ma püüan õpetada teid nägema, vaatama, aru saama, analüüsima. Lavastama õpite ise.“ (Raid 2001: 325) Sarnast kaudset õpet meenutab ka Ingo Normet, kelle kursusejuhendajaks GITIS-es on sama kooli varem lõpetanud maailmakuulus Moskva lavastaja Anatoli Efros: „Efrose koolitus oli see, et ta vaatas meie katkendeid ja analüüsis neid. [...] Ega tal ei olnudki mingisuguseid erilisi võtteid, meetodikat või pedagoogikat. Ta lihtsalt lasi iseenda juures õppida. Me käisime ta juures teatriproovides, nägime, mis ta seal teeb, siis jälle kuulasime oma kursusel, kuidas ta analüüsib, mitte ainult sinu enda, vaid ka teiste tööd. Juurde saime kõike muud – teatrilugu, muusikat, lavakujundust, tantsu, vehklemist jne. Üldjoontes on see õpetus kogu maailmas ühesugune.“ (Normet 2001a: 185)

Tõenäoliselt on GITIS-e lavastajaõppe süsteem aastate jooksul vähe muutunud. Draamalavastaja õpe kestab GITIS-e kodulehe andmetel 2019. aasta seisuga viis aastat, millest neli esimest aastat õpitakse koos näitlejatega ning viiendal aastal lavastatakse diplomilavastus. Teisest aastast alates tehakse lavastuskatkendeid koos kursusekaaslastega, osaletakse festivalidel, võistlustel ja teistes lavastustes. (GITIS 2019)

GITIS-e kodulehel selgitatakse, et „näitlejaõpe annab lavastajaüliõpilastele võimaluse omandada näitlejatöö põhilised elemendid: tähelepanu, lavaline tegevus, näitlemise eesmärgistatus, suhtlemine, kujutlusvõime, taju, fantaasia, tempo ja rütm. Tulevased kutselised lavastajad osalevad näitlejatreeningus ja esinevad erinevates harjutustes, et arendada oma kutseoskusi. Nendes õpingutes lavastavad üliõpilased katkendeid Vene näidenditest, mida analüüsivad hiljem nende õppejõud. Lisaks sellele saadakse osa terviklikust vabade kunstide haridusest: ajaloost, teatriajaloost, kirjandusloost, filmikunsti ajaloost, muusikast, filosoofiast, kunstiajaloost ja paljust muust. (GITIS 2019). Seega võib üldistatult öelda, et GITIS-e lavastajaharidus koosneb kolmest komponendist: näitlejatööst, katkendite lavastamisest ja üldkultuurilistest ainetest, mis on selgelt näha ka Eesti lavastajaõppes. Sellest lähemalt järgmistes peatükkides.

3.2 Varasem lavastajaõpe Eestis

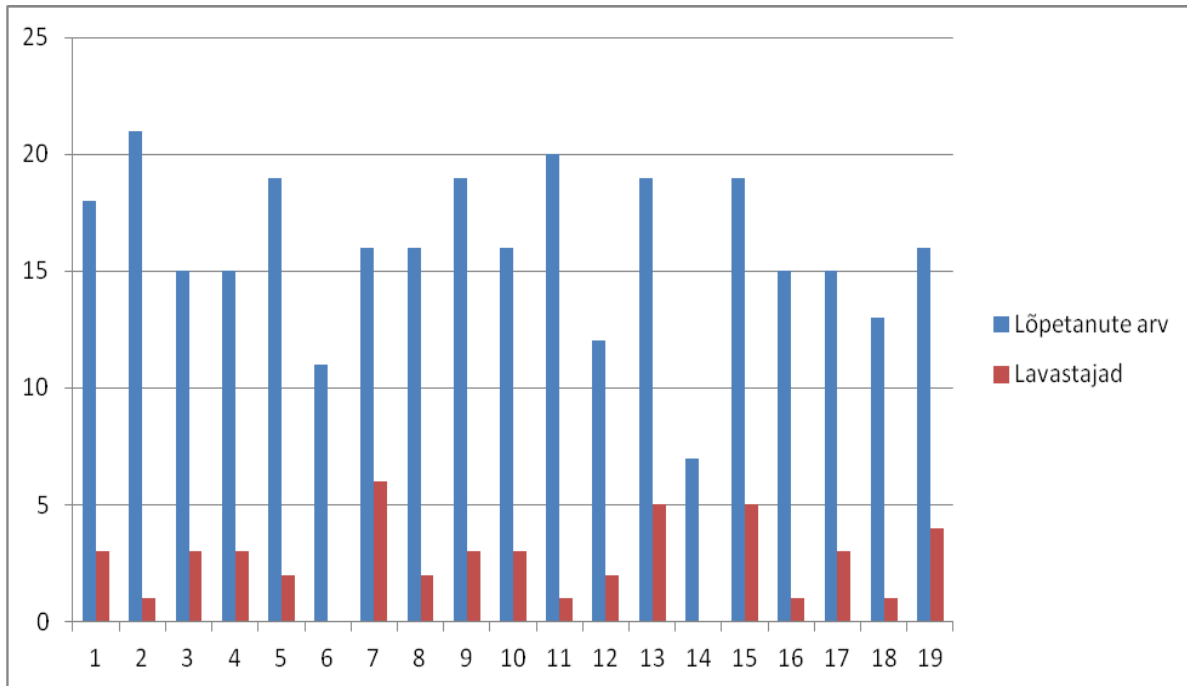
Teatriuuriija Anneli Saro kirjutab, et lavastajaid on Eestis varemgi õpetatud, kuid nagu teisteski Balti riikides, polnud Tallinnas tegutsenud lavakunstikateedris nõukogude ajal vastavat õppekava. Mõnel aastal aga korraldati eraldi vastuvõtt lavastajaüliõpilastele, kelle õppekava mõnevõrra erines näitlejate omast. Esimeseks eredaks näiteks toob Saro Tallinna Riikliku Konservatooriumi lavakunstikateedri VII lennu (1972-1976, juhendaja Voldemar Panso), mille lõpetasid nii näitleja kui lavastaja erialal Merle Karusoo, Ago-Endrik Kerge, Priit Pedajas, Lembit Peterson ja Peeter Volkonski. Teisena toob esile sama kooli XIII lennu (1984-1988, juhendaja Kalju Komissarov), kes lõpetasid küll näitlejatena, kuid on tuntuks saanud lavastajatena: Elmo Nüganen, Andres Noormets ja Hendrik Toompere jn, (Saro 2016: 145)

Vaatamata sellele, et lavastajaid otseselt ei õpetatud, on hulk EMTA lavakunstikooli lõpetanud näitlejaid varem või hiljem lavastama hakanud, mida ilmestab Eva-Liisa Linderi koostatud statistiline graafik. (Joonis 1) (Linder, 2013) Samasugune teatripraktika on levinud ka tänapäeval, kus võimekatele näitlejatele või teistele teatriinimestele antakse võimalus lavastajana kätt proovida ja lavastajaks kasvada. (Saro 2016: 145)

Teatriuuriija Eva-Liisa Linder selgitab 2013. aastal teatriuuriijate konverentsi ettekandes „Kust tulevad lavastajad? Mida on andnud lavakooli lavastajaõpe?“, et ka EMTA lavakunstikooli XVII lennus (1992-1996, juhendaja Kalju Komissarov) võetakse algselt vastu viis lavastajasuuna, aga mitte veel õppesuuna, üliõpilast. Nendeks on Tiit Palu, Ain Prosa ja Peeter

Raudsepp ning nende lõpudiplomile on kirjutatud „näitleja-lavastaja“; Taavi Eelmaa läheb õppe jooksul üle näitleja suunale ja Priit Ruttas ei lõpeta (jätkab õpinguid GITIS-es). (Linder, 2013)

Joonis 1. Lavakooli lõpetanute arvu ja lavastajana töötanute/töötajate arvu võrdlev diagramm (I – XIX lend ehk 1961–2000). (Linder, 2013)

3.3 Ametlikud õppekavad

1995. aastal astus tollast EMTA lavakunstkooli juhtima Ingo Normet ja järgmisel, 1996. aastal on võimalik astuda ametlikku lavastajaõppesse. Normet (s. 1946) juhib lavakunstkooli 1995-2011. aastal ning on XVI, XIX, XXI ja XXIII lennu kursusejuhendaja. Aastatel 2011-2016 juhib kooli Peeter Raudsepp ja 2016-2018 Lembit Peterson. Ingo Normet kõneleb, et on lavastajaõppe õppekava loomisel konsulteerinud erialaste spetsialistidega ning tutvunud erinevate õppekavadega välisriikides, „eriti tundnud huvi, milliseid teoreetilisi distsipliine neile õpetatakse, millised on sisseastumiskatsed.“ (Normet 2001a: 182) Lavastajaüliõpilasi hakatakse EMTA lavakunstkooli vastu võtma üle nelja aasta. 2000. aastal lõpetavad lavakunstkooli XIX lennus Vahur Keller, Urmas Lennuk, Tõnu Lensment ja Tiit Ojasoo (kursuse juhendaja Ingo Normet). Järgnevaid lõpetajaid ja kursusejuhendajaid saab vaadata LISA 3-st.

Normet kõneleb intervjuus teatriuuriija Reet Neimarile, et lavastajaks õpetada on sama keeruline, kui kirjanikuks õpetada. Kuid saab õpetada kaudsel teel ehk mitmesuguseid distsipliine, mis aitavad välja kujundada isiklikku maailmavaadet. Nendeks võivad olla keeled, kirjandus, kultuurilugu, ühiskonnaõpetus. Ta leiab, et kõige kasulikum on seminarivormis töö, kus lavastajaüliõpilased on valinud mingisuguse materjali, mida grupis analüüsitakse. Eesmärgiks on mõtete korrastatuse saavutamine, mis on eelduseks oma visiooni lavale edasikandmiseks. Normet peab olulisimaks õppevormiks praktilist tegevust, tuues analoogi klaverimänguga, kus õpetaja võib anda lõputuid nõuandeid, kuidas mängida, kui tegelikkuses tuleb klaverit lihtsalt mängida. Loomulikult tuleb ka tegeleda teatrilase erialakirjandusega, mille üle arutletakse ja mille eesmärgiks on vastastikune arendamine ja vaimse nivoo tõstmine. Oluline on ka professionaalse kommunikatsiooni arendamine, mis tuleb kogemuste najal. Normeti hoiak on, et lavastajaõpe ongi juba lavastajaüliõpilaste töö, nende kunst. Kool on katsetamiseks ja proovimiseks, koht, kus on võimalik teha vigu ja olla rumal. See on koht, kus tunda end turvaliselt, olla osa kollektiivist, kuid samas tegeleda iseendaga. (Normet 2001a: 177-187)

Normet võtab EMTA lavakunstikooli lavastajaõppe kokku sõnadega: „Nelja aastaga saab tulevane näitleja-lavastaja-dramaturg aru, mis probleemid teda ees ootavad, kuidas tööga peale hakata, milliseid küsimusi endale esitada. Ja ideaalsel juhul ka seda, et teatris tuleb kõneleda asjalikult, kujundlikult, professionaalselt, et koostööpartneritel tekiks kujutluspilt. Ideaalne oleks ka see, kui nelja aasta pärast tunneks meie kooli lõpetaja end osalisena ühises eesti kultuuriruumis, et kõik, mis toimub kirjanduses, muusikas, kujundavas kunstis, üldse kogu ühiskonnas, oleks talle oluline.“ (Normet 2010: 585)

2003. aastal akrediteeriti tollases Viljandi Kultuurikolledžis, praeguses Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemias teatrikunsti õppekava, mille üks osa on lavastajaõpe. Õppekava loojaks võib pidada Kalju Komissarovit (1946-2017), kes lõpetas 1968. aastal lavakunstikateedri III lennu, oli sama kooli juht aastatel 1986-1995 ning asus pärast seda tööle Viljandi Kultuurikolledžisse teatrikunsti erialaõppejõuna, hiljem lisaks osakonnajuhatajana. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia lavastajaõpet on edasi arendanud lavastaja ja teatripedagoog Jaanika Juhanson, kes on 2019. aastal teatriõppe programmijuht ja lavastajaõppe erialaõppejõud.

Teatriteadlane ja Rakvere teatri dramaturg Triinu Sikk kirjutab, et Kalju Komissarovi pedagoogitee algas 1984. aastal praeguses EMTA lavakunstkoolis, kus ta võttis kursusejuhendajana vastu oma esimese kursuse ja 30 aasta jooksul jäänud seotuks õpetajaametiga ning koolitanud tulevasi näitlejaid ja lavastajaid. Aastatel 1984–1996 oli ta nelja lennu kursusejuhendaja, töötades aastatel 1986–1995 ka lavakunstkateedri (praeguse EMTA lavakunstkooli) juhatajana. 1996. aastast alates on Komissarov tegutsenud peamiselt Viljandis ning võtnud Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia (kuni 2005. aastani Viljandi Kultuurikolledž) teatrihariduse enda kanda ja juhtida. Sikk jätkab, et esmakordselt võeti tudengeid lavastajaõppe suunale 2003. aastal (6. lend), 2011. aastal (10. lend) lisandus harrastusteatrijuhi suund. Viljandi Kultuuriakadeemiale iseloomulikuks saanud tehniliste ning loovtöötajate üheskoos koolitamine on samuti Komissarovi soov ja ta on loobunud EMTA lavakunstkooli kursusejuhendajate süsteemist.“ (Sikk 2015: 6)

Komissarov peab lavastajaõppe aluseks näitlejaõpet, mida ta näeb töökorralduslikult keerulisena, kuid ainuvõimalikuna. Ta toob välja, et kõik lavastajad on seni õppinud näitlejate kursusel. Neid, kes näitlejatest eraldi lavastajaks on õppinud, on Komissarovi sõnul väga vähe. (Komissarov 2010: 152) Komissarov leiab, et „reeglina oli ju niimoodi, et parimad lavastajad olid ka parimad näitlejad. Ja minu meelest on see üks Eesti teatri tugev külge, tõepoolest koolkond või traditsioon, mida ei tohiks lõhkuda.“ (Samas) Teise alusena toob Komissarov välja, et õpetama peavad praktikud: „Tulevasi professionaale peavad õpetama professionaalid, teatripraktikud; ja mina ei oska seda ka teistmoodi ette kujutada. See on vist eesti teatri traditsiooniline tee, juba Paul Sepast ja Hilda Gleserist alates.“ (Komissarov 1990: 42)

Tänapäeval on teatrikunsti programmijuhiks Jaanika Juhanson, kes lõpetas 2007. aastal TÜ VKA lavastajana. Tema meelest tuleks lavastajaüliõpilasele võimaldada individuaalne õpimudel, mitte lähtuma traditsioonilisest – kaks aastat näitlejatega koos, millele järgneb hargnemine – viisist. Ta näeb lavastajaõppe alustena koostöö-, struktuuriloomelise ja analüüsioskuste arendamist, mis peaks toimuma mittehierarhilises õpilaste ja õppejõudude koostöös. (Juhanson 2018)

Võib väita, et praeguseks ametliku lavastajahariduse saanud 35 lavastajat on läbinud lavastajademiurgi-suunalise õppe, mis baseerub suuresti Vene koolkonnal. Kalju Komissarovi surma järel on hakanud muutuma olukord TÜ VKA teatriõppes, kus näib toimuvat liikumine brikolöörsete tehnikate suunal.

4. LAVASTAJAÕPE ÕPPEKAVADE PÕHJAL

Võttes aluseks EMTA lavakunstkooli lavakunsti 2019. aasta bakalaureuseõppe tüüpõppekava² (2019) ja Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia teatrikunsti lavastajaõppe õppekava (2017/18. aasta versioon, mis on 2019. aasta 20.04 seisuga õppekava viimane versioon) toon järgnevalt välja: (1) lavastajaõppe üldstruktuuri ja üldeesmärgid mõlema õppekava võrdluses; (2) sisulise õppe võrdluse; (3) erialamoodulite ainete ainekaartidel olevate õpioskuste üldistuse ja õppe proportsioonid.

Enne veel kui asun tõstatatud teemade juurde, defineerin edaspidi kasutuses olevad mõisted Eesti Haridussõnastiku abil.³

- „Õppekava“ on „hariduse andmise põhieeskiri, mis hõlmab õppe-eesmärgid, õppeainete mahu ja sisu ning õpitulemuste üldise kirjelduse.“
- „Ainekava“ on „dokument, mis hõlmab ühe aine õppe-eesmärgid, õppesisu, meetodika ja hindamise põhimõtted.“
- „Ainekaart“ on „õppeaine lühitutvustus, mis informeerib üliõpilasi aine eesmärkidest ja oodatavaist õpitulemustest.“
- „Õpiväljundid“ on „õppimisega omandatud teadmised, oskused, väärtushinnangud ja hoiakud.“
- „Õppe-eesmärk“ on „õppekavas, ainekavas või tunnikonspektis fikseeritud taotletav teadmine, oskus, väärtus vms.“
- Aine maht väljendub Euroopa ainepunktides (EAP), kus 1 EAP vastab 26 tunnile üliõpilase poolt õppeks kulutatud tööle, millesse on arvestatud kontaktõpe (sh e-õpe), praktiline töö (sh praktika), iseseisev töö ja õpiväljundite hindamine.

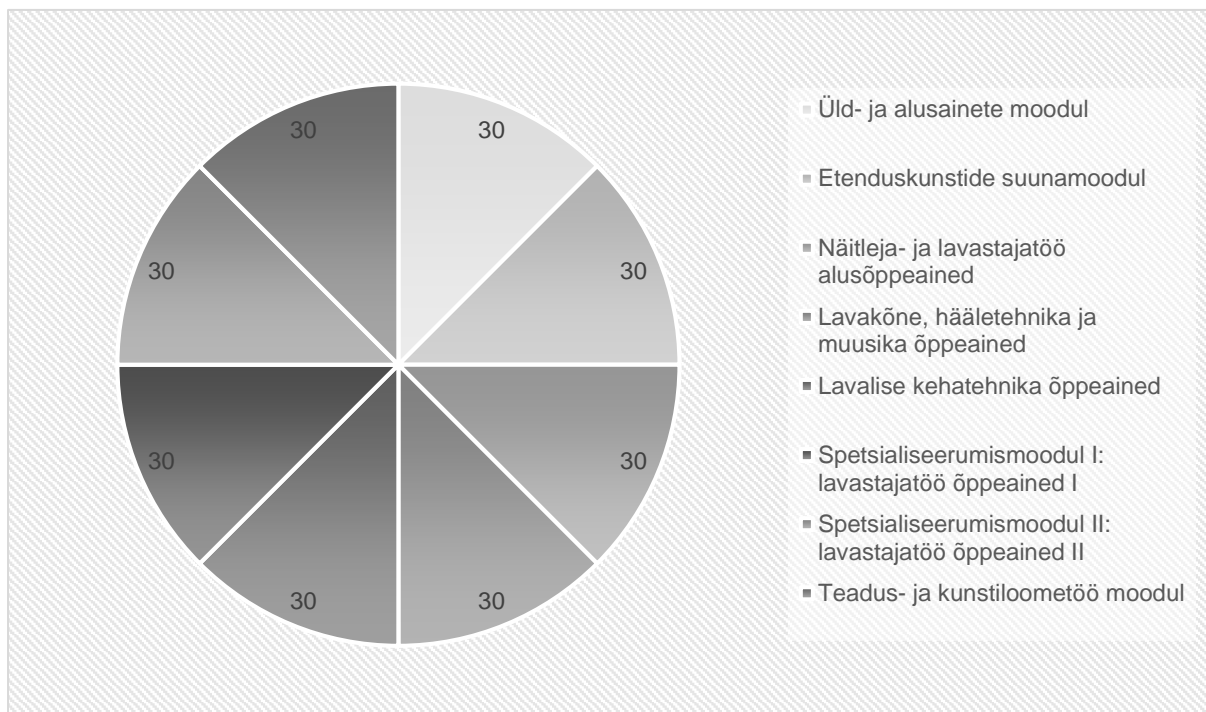
² Mida tuleks siin kontekstis mõista kui „näidisõppekava“, sest “tüüpõppekava” all mõeldakse enamasi riiklikke õppekavasid põhikoolidele.

³ Eesti Haridussõnastik <https://www.eki.ee/dict/haridus/>

4.1 Üldstruktuur ja eesmärgid

Eesti teatriõppesse võetakse uusi üliõpilasi vastu üle kahe aasta – EMTA lavakunstikoolis paaris, TÜ VKA-s paaritutel aastatel. Nii TÜ VKA etenduskunsti osakonna rakenduskõrgharidust andev lavastajaõpe kui EMTA lavakunsti osakonna bakalaureusekraadi andev lavastaja õppesuuna õppeaeg on neli aastat (240 EAP). TÜ VKA õpe on jagatud kaheksasse võrdsesse moodulisse (Joonis 2), EMTA lavakunstikooli õpe nelja mitteproportsionaalsesse osasse (Joonis 3).

Joonis 2. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia lavastajaõppe moodulid ja nende proportsionaalne suhe

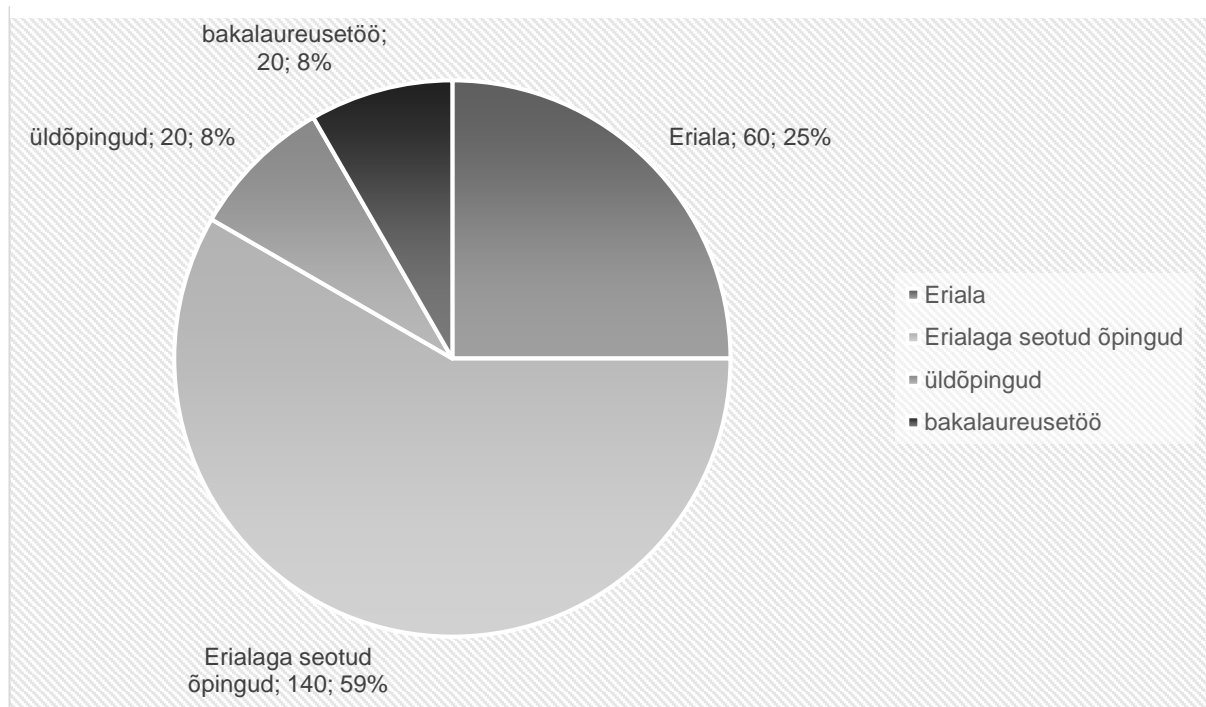

TÜ VKA lavastajaõppe kaheksa moodulit on üles ehitatud spetsialiseerumise põhimõttel, kus laiematelt teadmistelt süvenetakse erialaste oskuste suunal. TÜ õppeinfosüsteemi andmetel tuleb teatrikunsti 2017/2018 õppekava lõpetamiseks läbida 240 EAP mahus aineid, kus kõigile üliõpilastele on kohustuslik läbida üld- ja alusainete moodul [30 EAP (24+6)]; suunamoodul: etenduskunstid [30 EAP (24+6)]; 3 eriala peaaainete moodulit (kokku 90 EAP): näitleja- ja lavastajatöö alusõppeained [30 EAP (21+9)]; lavakõne, hääletehnika ja muusika õppeained [30 EAP (25+5)]; lavalise kehatehnika õppeained [30 EAP (25+5)]; lavastaja erialal lisanduvad: spetsialiseerumismoodul I: lavastajatöö õppeained I [30 EAP (25+5)]; spetsialiseerumismoodul II: lavastajatöö õppeained II [30 EAP (25+5)]; ning kõigile teadus- ja

kunstiloometöö moodul (30 EAP, sisaldab 15 EAP ulatuses lõputöö kirjutamist või lõpueksami sooritamist). Lavastaja eriala üliõpilaste lõputöö koosneb loov-praktilisest lõputööst, mida täiendab teoreetiline lõputöö. Kõik lõpetajad peavad esitama portfoolio, kus on kajastatud kogu nende loometöö. (ÕIS 2019)

TÜ VKA-s on võimalik teatrikunsti õppekava läbida ka harrastusteatri juhi erialal, mille aluseks on lavastajaõppe õppekava, kus spetsialiseerumine toimub spetsialiseerumismoodulis II, kus tuleb kohustuslikuna läbida „Pedagoogiline praktika“ (20 EAP) ja „Suhtlemine ja tagasiside haridusorganisatsioonis“ (4 EAP), millele lisandub 6 EAP eest valikaine. (Samas)

Joonis 3. EMTA lavakunstikooli lavastajaõppe osad ja nende proportsionaalne suhe.

EMTA lavakunstikooli lavastajaõppe on jagatud nelja ossa, mille keskmes on erialased ained (60 EAP), mida täiendavad erialaga seotud õpingud (140 EAP) ja üldõpingud (20 EAP). Erialaste õpingute lõputööks on loominguline bakalaureusetöö. (20 EAP).

EMTA lavakunstikooli puhul tuleb rõhutada kursusejuhendaja(te) süsteemi tähtsust. Igal kooli vastuvõetud kursusel on oma kursusejuhendaja, kelle suunata on näitlejate ja lavastajate või dramaturgide õpe. Tegemist on ühe või mitme Eesti teatri professionaaliga. Lavastajaõppega

seotud kursusejuhendajate nimekirjaga on võimalik tutvuda LISA 3 juures. 2019. aasta kevadel juhendab XXX lendu lavastaja, näitleja ja pedagoog Lembit Peterson.

Mõlema kooli üldeesmärgiks on pakkuda tulevastele professionaalidele erialast koolitust, mis koosneb heast teoreetilisest, praktilisest ja kunstilis-loomingulisest ettevalmistusest. EMTA lavakunstkooli napimas eesmärgistuses tuuakse välja ka kooli parimatest traditsioonidest lähtumine ja maailma teiste teatrikoolide kogemustega arvestamine. Niisamuti rõhutatakse seal kooli õppekeskkonna ja õppekava pideva arendamise vajadust ning spetsialistide kaasamist õppetöösse. TÜ VKA teatrikunsti õppekavas tuuakse eraldi välja ka etenduskunstidele omane erinevate vormide ja meediumite ühendamise ning elukestev enesetäiendamine. (EMTA 2019, ÕIS 2019)

Õpiväljundid on mõlema kooli puhul sarnased, kus EMTA lavakunstkooli lõpetaja kutseoskused on siiski täpsemalt lahti kirjutatud (näiteks oskusena analüüsida käitumist, omandatud teadmisi ja oskusi; orienteeruda filosoofias, psühholoogias, kirjanduses; omada süsteemset ülevaadet teatrilooist; omada teadmisi teistest loomingulistest erialadest) (EMTA 2019). TÜ VKA õpiväljundid on üldisemad, kus erisusena tõstan esile harrastusteatri juhi eriala läbinud üliõpilase oskuse korraldada üritusi ja juhendada projektis olevaid inimesi. (ÕIS 2019)

4.2 Õppe sisuline kirjeldus

Järgnevalt vaatlen mõlema teatrikooli lavastajaõpet läbi kolme komponendi: erialane õpe, näitlejaõpe ja üldkultuuriline õpe. TÜ VKA lavastajaõppe kirjelduse ja analüüsi aluseks on Tartu Ülikooli õppeinfosüsteemis ÕIS-is kättesaadav teatrikunsti õppekava, mille alt avanevad õppe struktuur ja ainekavad (ÕIS 2019). Juhin veelkord tähelepanu sellele, et TÜ VKA viimane kehtiv õppekava on 2017/18 õppekava, millele ma oma töös siin ja edaspidi viitan.

Eesti MTA lavakunstkooli puhul kasutan siseveebil paiknevat lavastajaõppe näidisõppekava ja selles õppekavas olevate ainete ainekaarte (EMTA 2019). EMTA näidisõppekava on koostatud 225 EAP suurusena⁴ 240-st EAP-st, jättes minu hinnangul ruumi ootamatutele võimalustele, mida toovad kaasa võimalikud töötoad või muud olukorrast sõltuvad asjaolud.

---

⁴ Näidisõppekava ise näitab 222 EAP, sest selles on viga, kuna õppeaine 3 EAP „Eesti keel“ on näidatud selles 0 EAP-na

Keeruliseks teeb näidisõppekava jälgimise selle hälbimine üldstruktuurist: erialaga seotud õpingute (140 EAP) osas on välja toodud õppeaineid 104 EAP hulgal, üldõpingute (20 EAP) osas on õppeaineid kogunisti 38 EAP mahus. Usun, et üldõpingute liigne 18 EAP kuulub erialaga seotud õpingute juurde.

4.2.1 Erialane õpe

Mõlema kooli õppekavad üles ehitatud põhimõttel, et lavastajaõpe ja näitlejaõpe toimivad teatud ajani koos, kus õpitakse ühiselt tundma näitlejatöö põhilisi väljendusvahendeid. (EMTA 2019, ÕIS 2019) Mõlemas teatrikoolis on kehtinud töökorraldus, kus esimesed kaks aastat õpitakse kogu kursusega praktiliselt koos ning alates kolmandast aastast jaguneb õpe erinevatesse osadesse. Esimestel aastatel toimub lavastajaõpe kui selline näitlejatega koos, kus tehakse ühiselt antud teemadel etüüde või muid ülesandeid. Lisaks näitlejaõppele lavastavad lavastajaüliõpilased igal semestril ühe või mitu katkendit või etüüdi, mis õppe kestel mahult kasvavad terviklikemaks lavastusteks, kuni päädivad lõpu- või diplomilavastusega. (vt. Ramul 2017, Kirs 2013)

EMTA lavakunstkooli XXX lennu juhendaja Lembit Peterson sõnastab esimese aasta eesmärgina omandada näitlejatehnika baaselemendid, millele lisandub töö valitud näidendiga, mida siis analüüsitakse ja millest üks katkend näitlejaüliõpilastega lavastatakse. Esimesel semestril on ainekaardi järgi lavastajaüliõpilasel kolm ülesannet: üks katkend etteantud teemal ja kaks etüüdi, millest esimene põhineb muusikal ja teine maalil. Teisel semestril jätkatakse etüüdidega, mis sisaldavad keerulisemaid sündmusi, teravamaid psühholoogilisi konflikte. Jätkatakse atmosfääri, psühholoogilise žesti, tempo-rütmi, misanstseeni, stiili kui lavastaja töövahendite tundmaõppimisega. Petersoni sõnul pööratakse erilist tähelepanu sõna kasutamisele etüüdis, näidendikatkendis; eesmärgiks on sõnalise tegevuse põhimõtete omandamine. (vt LISA 1 „Lavastaja töö I ainekaart“). Teise aasta eesmärgiks on süveneda mõnesse autorisse, et jõuda tolle kavatsuste ja pealisülesandeni tegevusliku analüüsi meetodil – selle meetodi tundmaõppimine. Kui esimesel semestril toimub töö etüüdidega, siis teisel semestril on eesmärgiks lavastada muinasjutt või novell, mida juhendab õppejõud. Üliõpilane peab ise novelli instseneerima, leidma sellele loomingulise meeskonna ja selle lavastama. (vt. LISA 1 „Lavastaja töö II“ ainekaart)

EMTA lavakunstkooli näidisõppekava järgi pole alates viiendast semestrist kavas näitlejaõppe aineid (küll aga jätkuvad lavakõnega seotud ained), mille vahetavad välja kultuuriteoreetilised

ained. (EMTA 2019) Ühe kooli lõpetanu hinnangul aga jätkab enamik lavastajatudengeid õpet koos näitlejatega, osaledes nendega näitlejakoolituse järgmisel tasemel kuni diplomilavastuseni välja ning teatud akadeemilise mahu suurenemist ta ei tähelda. Lembit Petersoni eesmärgiks on XXX lennu režiioüliõpilastega kolmanda aasta esimeses pooles jõuda kuni tunniajase lavastuse väljatoomiseni. Aasta teises pooles on üliõpilasel oma soovile vastavalt võimalik osa kursuse bakalaureusetöodes näitlejana, stažeerida kuskil või tehes raadiokuuldemängu või luulekava. Oluline on oma loomingulise bakalaureusetöö eksplikatsiooni koostamine. (vt. LISA 1 „Lavastaja töö III“) Neljandal aastal on rõhuks loominguline bakalaureusetöö (20 EAP), mille sisuks on lavastuse väljatoomine kutselises teatris (või kooli õppelaval) kutseliste näitlejatega. Režiioüliõpilane peab lõpetamiseks esitama ka vähemalt ühe arvestatava rolli näitlejana. Lõputöö peab olema kursuse juhendajate poolt aktsepteeritud. (EMTA 2019)

TÜ VKA lavastajaõpe on toimunud sarnastel alustel: kaks esimest aastat õpivad nii lavastaja- kui näitlejatudengid koos, kus lavastajatele antakse lisaülesandeid (etüüdid muusikasse, lavastuskatkendid). Koosõppele lisaks toimuvad lavastajatudengitele lavastajaseminarid ja erialapraktikad (mooduli „Lavastajatöö õppeained I“ raames, mille kestus on esimesed kaks aastat), kus (1) seminaride ja aktiivõppe vormis analüüsitakse lavastajatöö põhimõisteid ja praktilisi situatsioone, vaadatakse videosid ja täidetakse aktiivõppe ülesandeid; (2) erialapraktikana lavastab lavastajatudeng 1. semestril lühivormina thrilleri/ kriminaal- või õudusloo; 2. semestril lavastab projektiteatri printsiipe silmas pidades koos teatrikunsti visuaaltehnoloogia üliõpilastest koosneva lavastusmeeskonnaga lühilavastuse, mille materjalina on kasutatud Drakadeemia noore näitekirjaniku teksti, mis sünnib koostöös lavastusprotsessi käigus; 3. semestril dramatiseerib ja lavastab üliõpilane eesti novellil põhineva lühilavastuse; 4. semestril lavastab tudeng lastelavastuse. Näitlejateks on näitlejaerialal õppivad kursusekaaslased, soovitatavalt osalevad lavastusgrupis ka tantsukunsti, muusika- ja kultuurikorralduse üliõpilased TÜ Viljandi Kultuuriakadeemiast. (Vt. LISA 2 „Lavastajatöö õppeained I“) Õpiväljundina tuuakse välja, et üliõpilane tunneb kursuste läbinuna lavastamise baasmõisteid, oskab analüüsida nii enda kui teiste loomingut ja oskab leida lavastusimpulsse mitte ainult kirjanduspõhiselt. Praktika raames on eesmärgiks lavastaja kui organiseerija ja lavastusmeeskonna juhi koostööoskuste arendamine teiste loominguliste osapooltega. Üksikuna paistab silma näitlejatele ülesannete sõnastamise oskus. (Samas)

Moodulis „lavastajatöö õppeained II“ oleva peamise kursuse sisuks on eelnevate teadmiste kinnistamine, mille üheks osaks on vaatluspraktika ühe professionaalse lavastaja juures ja lavastamise praktika reaalses keskkonnas. Õpiväljundid on praktiliselt samad, mis mooduli „Lavastajatöö õppeained I“ juures. Õppeaine „Raadio-, filmi- ja teletöö alused“ raames on üliõpilasel ülesandeks teha lühifilm ning kursuse eesmärgiks on tutvustada raadio, tele- ja filmitöö spetsiifikat. (vt. LISA 2 „Lavastajatöö õppeained II“)

TÜ VKA Lavastajaeriala lõputöö (15 EAP) koosneb kahest osast, millest esimene on diplomilavastus kuskil kutselises teatris kutseliste näitlejatega ja teoreetiline lõputöö. (ÕIS 2019) (vt. lõputöid Kirs 2013, Ramul 2017)

Kui vaadata mõlema õppekava lavastajatöö õppeained, siis on mõlema puhul märgata, et enamik lavastajatöö õppeained on praktilise iseloomuga, kus lavastajaüliõpilane loob oma kursusekaaslastega etüüde ja lavastuskatkendeid, tavaliselt muust õppetööst vabal ajal, või täidab muid sarnaseid ülesandeid. Teoreetilisi lavastamispraktikat toetavaid osi kui selliseid on kesiselt, mida täidavad enamasti katkendite analüüsid, etüüdide vaatlus ja kaudselt teatriloolised jt. teoreetilised õppeained, mida mõnikord täiendavad fokuseeritud seminarid või muud laadi tegevused. Lavastaja Uku Uusberg on öelnud EMTA lavastajaõppe kohta, mis minu hinnangul kehtib üldjoontes ka TÜ VKA õppe kohta: „Lavastajaõppe seal seisneb ennekõike lavastamises endas, kus keegi ei sekku, lihtsalt iga poolaasta teed midagi.“ (Märka 2008)

TABEL 1. LAVASTAJAÕPPE ERIALASTE ÕPINGUTE (EMTA) JA ERIALAMOODULITE (TÜ VKA) ÕPPEAINED⁵

EMTA lavakunstkool	EAP	TÜ VKA	EAP
Lavastaja töö I	6	<i>Moodul „Lavastajatöö õppeained I“</i>	
Lavastaja töö II	10	Etendus kunstide teooriad ja praktilise lavastamise alused	5
Lavastaja töö III	12	Lavastajatöö erialapraktika	10
Lavastaja töö tekstiga ⁶	4	Valikaine ⁷	5

⁵ Kuna TÜ VKA „Lavastajatöö õppeainete I ja II“ juures on õpiväljundites teemadeks erinevad kujundused, filmi-, raadio ja teletöö, olen toonud tabelisse EMTA vastavad õppeained

⁶ Ei kuulu õppekava osa „erialased õpingud“ juurde, kuid on minu jaotuses erialase lavastajatöö osa

⁷ Õppe moodulid koosnevad 30 EAP-st, mis koosnevad kohustuslikest ja valikainetest, L. P.

Heliseadmed ja helikujundus	2	Moodul „Lavastajatöö õppeained II“	
Filmi- ja televisioonitöö	4	Lavastajatöö erialapraktika II	20
Raadiotöö	4	Raadio-, filmi- ja teletöö alused	5
Lavavalgus	2	Valikaine	5
Lavakujundus	4		
KOKKU	48		60

4.2.2. Näitlejaõpe

Kuna lavastajad ja näitlejad õpivad mõlemas koolis vähemalt kaks aastat koos, on näitlejaõppe osakaal lavastajaõppes suur. Mõlema kooli praktikas teevad lavastajaüliõpilased kaasa näitlejate erialases õppes, mille sisuks on näitlemise baasteadmiste omandamine, lavakõne ja lavaliste kehaliste tehnikatega tutvumine ja nende omandamine. Nii on EMTA lavakunstikooli lavastajaõppe erialaste õpingute juures õppeaine „Näitleja töö A“, mis jaguneb nelja aasta peale, 8 EAP-d semestris. Selle eesmärgiks on anda lavastajaüliõpilasele oskusi analüüsida inimeste ja tegelaste käitumist ning motivatsioone, oskusi luua erineva esteetikaga karaktereid. Samal ajal tegeletakse ka pingetest vabanemise tehnikate omandamisega, partneriga suhtlemisega, koordineerimise treenimisega ja avalike etenduste mängimisega. (vt. LISA 1 „Näitleja töö A“). Lavakõne aine on samuti mahukas (26 EAP, mis jaguneb kuue semestri peale), kus on eesmärgiks anda teadmisi ja oskusi laval esitatava teksti osas. Niisamuti on eesmärgiks arendada sõnalist eneseväljendust ja võimet ülesandest lähtuvalt mõtet ja kujutluspilti partnerile ja publikule arusaadavalt esitada. Ainekaardil oleva aine sisuline osa on tihe ja mahukas (EMTA 2019) Füüsilise treeningu juures on suurima mahuga õppeaine „Tants III“ (16 EAP), kus omandatakse erinevaid tantsutehnikaid, tegeletakse rütmi ja koordineerimise ning vastupidavuse arendamisega. (EMTA 2019)

TÜ VKA lavastajaõppe juures on samasugused tendentsid. Õppekavas on kaks 30 EAP moodulit, kus ühes on lavakõne, hääletehnika ja muusika õppeained ja teises lavalise kehatehnika õppeained, mis on lavastajaüliõpilasele kohustuslikud. Arendatakse eelkõige näitleja töövahendeid diktsioonist ja musikaalsusest akrobaatilise võimekuseni. Lavakõnes

arendatakse teksti esitamise oskusi, laulmises arendatakse individuaalseid võimeid ja ansamblitunnetust. Kehatehnikate moodulis tegeletakse fitnessi, erinevate tantsustiilide, kontaktimprovisatsiooni jt tehnikatega. Eesmärgiks arendada kehatunnetust, üldfüüsilist vormi, improvisatsiooni ja konkreetseid tantsulisi oskusi. Ka pööratakse tähelepanu lavavõitlusele. (ÕIS 2019)

Kokkuvõtvalt paistab silma EMTA lavastajaõppe näitlemise osa fokuseeritus lavakõnele, mida on üle kahe korra rohkem kui TÜ VKA-s. TÜ VKA puhul paistab silma lavalise kehatehnika suur osakaal, mis vähemalt antud andmete juures on kolmekordselt TÜ VKA kasuks. Näitlejaõppe osakaal on ca 30% kogu õppest, mis muutub veelgi suuremaks, kui lavastajatudeng on otsustanud (1) EMTA puhul kaasa mängida kursuse diplomilavastustes või (2) TÜ VKA-s lõpetada ka näitlejana (kus ametlikult lisanduks lavastajaõppele 60 EAP näitlejatöö spetsialiseerumismooduli I ja II näol)

TABEL 2. NÄITLEJAÕPPE ÕPPEAINED (EMTA 219, ÕIS 2019)

EMTA lavakunstikool ⁸	EAP	TÜ VKA	EAP
Näitleja töö A (paigutan selle erialaste õpingute tabelist siia, sest sisuliselt on tegemist näitlejaõppe õppeainega)	32	<i>Eriala peaainete moodul II (Lavakõne, hääletehnika ja muusika õppeained)</i>	
Lavakõne I	26	Laulmine I	5
Hääle improvisatsioon	2	Lavakõne	10
Aleksandri tehnika	2	Lavakõne ja laulmise praktika	5
Tants III	8	Lavaline häälekasutus ja hääletreening I	5
Lavapraktika	10	Valikaine	5
		<i>Eriala peaainete moodul III (Lavalise kehatehnika õppeained)</i>	
		Kehatunnetuse alused	5
		Lavaline liikumine	5

⁸ Siinjuures tuleb EMTA näidisõppekava juures välja tuua fakt, et see on üles ehitatud nõnda, et õppeainetega on kaetud 225 EAP, millest 15 EAP on ilmselt jäetud erinevate võimaluste täiteks, mis minu hinnangul on enamasti täidetud näitlejatehniliste töötubadega (näiteks lavavõitlus)

		Lavaline plastika ja võitluskunst	5
		Lavalise liikumise praktika	5
		Tantsutehnikad ja treeningsüsteemid I	5
		Improvisatsioon	5
		Valikaine	5
		Näitlejameisterlikkuse alused/ Lavastajatöö metoodika ⁹	10
KOKKU EAP	80		75

4.2.3 Üldkultuurilised ained

Mõlema kooli lavastajahariduse kolmandaks komponendiks on üldkultuurilised ained, mille eesmärgiks on silmaringi suurendamine, kultuurilise kompetentsi avardamine ja seoseloom arendamine. Enamasti on tegemist akadeemiliste loengutega, kus rõhuks on valdkonna ajaloo tutvustamine, mõnel juhul ka uurimistöö läbiviimine. Üldkultuuriliste ainete alla ei loe ma akadeemilist kirjaoskust arendavaid ega ettevõtlusega seotud aineid (nendest tuleb juttu edaspidi). Eraldi toon ma välja teatrilooga seotud ained.

TABEL 3. ÜLDKULTUURILISED AINED

EMTA lavakunstikool	EAP	TÜ VKA ¹⁰	EAP
Eesti keel	3	Filosoofia/esteetika I	3
Kirjandus	6	Isiksuse- ja sotsiaalpsühholoogia	3
Vene keel I	6 ¹¹	Omakultuur	3
Ülevaade Lääne muusikast	5	Sotsioloogia ja kultuuriantropoloogia	3
Sissejuhatus filosoofiasse	3	Filmianalüüs	3
Kultuurilugu	3	Filosoofia/esteetika II	3
Psühholoogia	4	Kultuuri ja kunstide ajalugu	6

⁹ Paigutan selle aine näitlejaainete kategooriasse, kuna tegemist on eelnevalt räägitud esimese kahe aasta koosõppe ainega, kus minu hinnangul on suurem osa töömahust seotud näitlejameisterlikkusega.

¹⁰ Toon siin välja ainult kohustuslikud ained.

¹¹ Näidisõppekavas on aine "Vene keel I" maht 6 EAP, ainekaardil aga 4 EAP. Kasutan siin esimest mahtu, kuna vastasel juhul tekib kogumahus viga.

Kunstiajalugu	6	Sissejuhatus semiootikasse	3
Religioonilugu nüüdisaja kultuurikontekstis	3	Eesti keele kirjalik eneseväljendus	3
Draamateooria	4		
Ülikooliõpingud ja töömaailm	2		
Teatriajalugu	28		6 (+9)
KOKKU (ilma teatriajaloota)	43		27
KOKKU (teatriaalooga)	73		36 (+9)

Antud tabeli juures paistab erinevusena silma muusikateoreetiliste ainete puudumine TÜ VKA õppekavas, mida pole ka võtta valikainete osast. Niisamuti jääb ainult õppeaine nimetusi vaadates silma draamateoreetiliste ainete puudumine TÜ VKA-s, kuid ootamatult on aine „Sissejuhatus semiootikasse“ ainekaardil tihe teatriteoreetiline sisu. Ilmselt on aine nimetus muutumisel.

Omaette teema on teatriajalugu. EMTA lavakunstikoolis on järgmised teatriloolised ained: Eesti teatri ajalugu (6 EAP), teatriharidus Eestis (2 EAP), välisteatri ajalugu A (12 EAP), välisteatri ajalugu B (8 EAP), kokku 28 EAP. TÜ VKA õppekavas (ÕIS 2019) on kohustuslikuna kirjas 6 EAP teatriajalugu, valikainetes on Eesti teatri ajalugu (6 EAP) ja režiiteatri ajalugu (3 EAP), kokku 6 (+9) EAP. N.ö „autoritaarse tunniplaani“¹² tõttu, läbitakse ilmselt mõlemad valikained vaikimisi kohustuslikult. Sellele vaatamata on EMTA lavakunstikoolis teatriaaloos osakaal peaaegu kaks korda suurem kui TÜ VKA-s, moodustades peaaegu 1/8 (ühe semestri) kogu õppe mahust.

EMTA lavakunstikoolis on teatriteoreetiliste ainete osakaal peaaegu kaks korda suurem, mis tuleneb suure osas teatriaaloos komponendist. Muus osas kattub õpe kunsti- filosoofia ja kultuuriloo aspektis ja eristub teatud fookustes (VKA puhul antropoloogias, EMTA puhul muusikas).

¹² „Autoritaarse tunniplaani“ all mõtlen ma teatud teatriõppe korraldust, kus üliõpilastele edastatud tunniplaanis olevaid ained võetakse *a priori* kohustuslikena, isegi siis, kui mõni neist on vaba- või valikaine.

4.2.4 Muud ained ja lõputööd

Lisaks kolmele eelnenud suurimale komponendile on õppekavades erineva fookusega aineid. EMTA-s „lava- ja ohutustehnika teatris“ ja „teatrimajandus“ (4 EAP) ja loominguline bakalaureusetöö (20 EAP). Nagu juba varem öeldud, on bakalaureusetöökõõ lõpulavastus kutselises teatris kutseliste näitlejatega, millele järgneb ühe kooli lõpetanu sõnul kirjalik eneseanalüüs ja kollokvium kursuse juhendaja jt. asjassepuutuvate inimestega. (TÜ VKA-s on loominguliste elementidega tutvumine osa lavastajaõppe erialaainetest, mille osakaalu on keeruline eraldi välja tuua.) (EMTA 2019)

TÜ VKA on üld- ja alusainete moodulisse lisanud ettevõtlusõpe (12 EAP), mis suunab üliõpilasi loovettevõtlusega tegelema. Samas moodulis on ette nähtud 6 EAP mahus vabaaineid. Etenduskunstide suunamoodulis on kolm etenduskunstidega seotud ainet (9 EAP), kuhu kuulub ka 6 EAP mahus valikaineid. „Eriala peaaainete moodulis“ on 9 EAP mahus valikaineid. Teadus- ja kunstiloometöö moodulis on teadus- ja loometöö ained (6 EAP), „seminaritöö“ (6 EAP) ja „lõputöö“ (15 EAP). Meenutan, et TÜ VKA lavastajaõppe lõputöö koosneb loov-praktilisest lõputööst (nn diplomilavastusest, mida ei pruugi olla ainult üks), mida täiendab teoreetiline lõputöö. (ÕIS 2019)

4.3 Õppe kokkuvõte

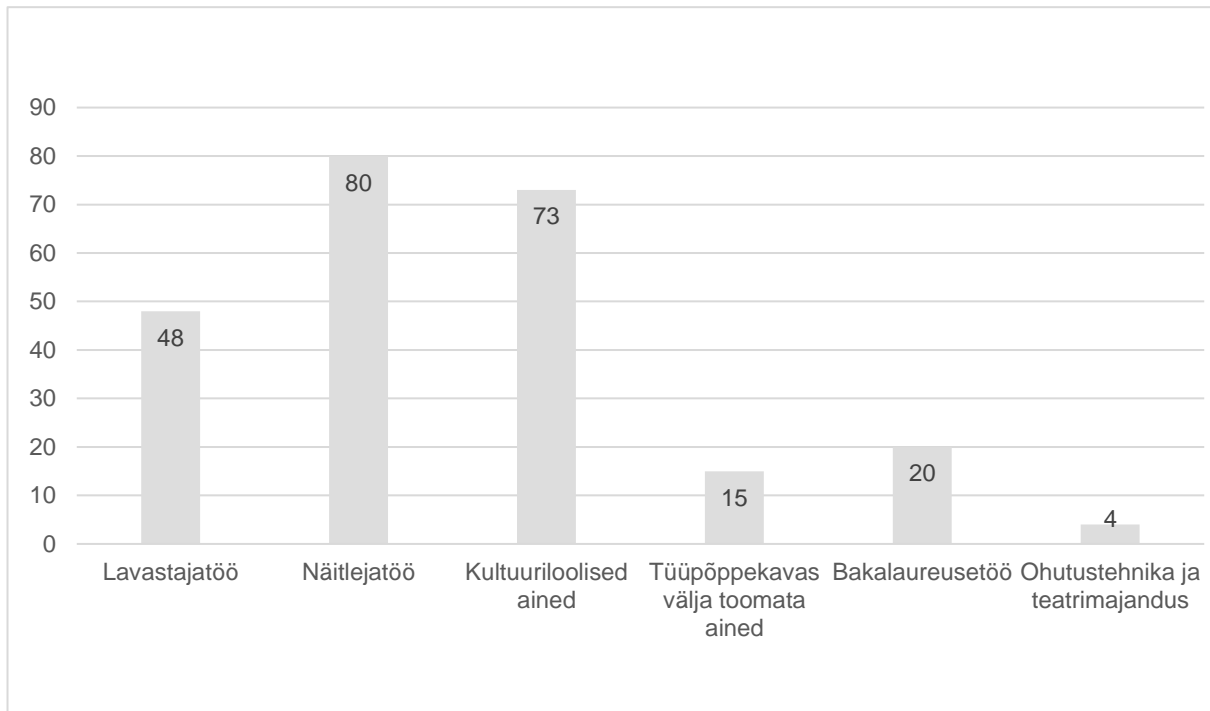
Järgnevalt võtan kokku mõlema kooli lavastajaõppe, joonistades esiti välja õppe proportsioonid ja teiseks üldistan õppes antavad oskused õpiväljundite põhjal.

4.3.1 Proportsioonid

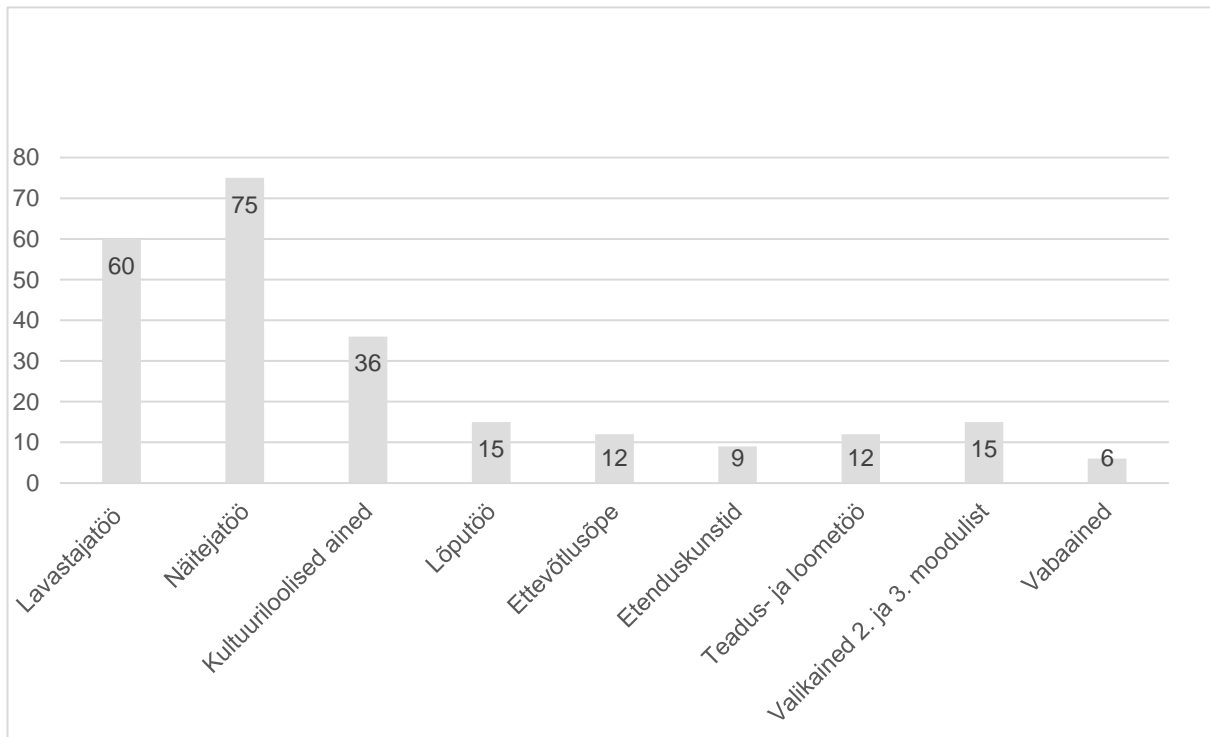
Mõlema kooli lavastajaõppe lavastaja- ja näitlejatöösee puutuvate õppeainete kogumahud on sarnased. Kui lavastajatöö ainetes osas on märgata mõningast erinevust, siis selle teeb minu hinnangul tasa ca 10 EAP-suurune vaatluspraktika lisamine EMTA vastavasse kategooriasse, mida näidisõppekavas kirjas ei ole. Näitlejatöö aluseks olevate ainetes hulk on sarnane, erinedes viie EAP ulatuses. Näitlejatöö kategoorias on erisus lavakõne ja kehatehnika juures, kus esimene on tüüpiline EMTA lavakunstikoolile ja teine TÜ VKA-le. Kui EMTA lavakunstikooli üldkultuurilised ained on nii lavastaja- kui näitlejatöö kategooriatega sarnases mahus, siis TÜ VKA puhul on üldkultuuriliste ainetes osakaal tunduvalt väiksem, mida võib seletada rakenduskõrghariduse fookusega.

Joonis 4. EMTA lavastajaõppe proportsioonid 240 EAP

Joonis 5. TÜ VKA lavastajaõppe proportsioonid 240 EAP

Mõlema õppe juures on selgelt äratuntav sarnasus GITIS-e lavastajaõppega (vt ptk. 3.1), kus lavastajatöö sisuks on etüüdide, seejärel katkendite ja aina suurenevas mahus (kirjanduslike)

materjalide lavastamine, mis päädib diplomilavastusega kuskil kutselisel skeenel kutseliste näitlejatega. Kõrge on ka näitlejatöö osakaal, kuna lavastajatöö aluseks peetakse head näitlejatöö tundmist – traditsiooniliselt on hea lavastaja tunnuseks tema näitlemisoskus, mis kehtib eelkõige sõnateatri juures. Kolmas sarnasus on kõrge üldkultuuriliste ainete osakaal, kus EMTA lavakunstkooli juures paistab silma rohke teatriline osa.

4.3.2 Oskused õpiväljundite põhjal

Järgneva üldistuse aluseks on lavastajaõppe ainekaartide õpiväljundid (EMTA 2019, ÕIS 2019), kus on ära toodud oskused, mida aine läbinud üliõpilane peaks valdama. Pöörasin suuremat tähelepanu lavastajaõppesse otse puutuvatele ainetele ehk erialaste õpingute, spetsialiseerumismoodulite ja näitlejaõppe ainetele. Üldistuse tegemiseks kasutasin kvalitatiivset sisuanalüüsi, milles tõstan esile esile õpiväljundites esile tulevad lavastajatööga seonduvad oskused, mille kategoriseerin erinevatesse rühmadesse. Pärast üldistusi toon välja omapoolsed tähelepanekud.

EMTA lavastajaõppe õpiväljundite üldistamise tulemusena tulevad esile järgnevad valdkonnad ja neisse puutuvad oskused.

1. **Töö tekstiga:** autori algse ideekavatsuse avamine ja interpreteerimine; autori ja näidendi kontekstide analüüs; näidendi sündmuste määramine; kirjandusliku teksti tõlkimine teatrikeelde; teksti tõlgendussuuna leidmine; stsenaariumi loomine; näidendi pealisülesande kaasajaga sidumine.
2. **Lavastuskatkendite ja lavastuste loomine:** lavastuse pealisülesande määramine; etüüdide komponeerimine; režiiplaani koostamine; proovide organiseerimine; näitlejate innustamine; näitlejate panuse ja initsiatiiviga arvestamine; stsenaariumi realiseerimine näitlemise teel; näitlejatöö põhialuste rakendamine lavastajatöös; tunneb lava- ja kostüümikujunduse funktsioone ja võimalusi;
3. **Näitlejaõppest tulenevad oskused:** rollide sisemiste ja välimiste konfliktide määramise oskus; inimese käitumise analüüsi oskus; rollide analüüsimise oskus; oskus luua karakterit erinevates esteetikates; oskus valida teksti stiilile vastavat edastusmeetodit; oskus suhelda partneri ja publikuga; oskus suunata tähelepanu; oskus analüüsida partneri sooritust; oskus kasutada ruumi ja selle spetsiifikast tulenevaid tekstiedastusmeetodeid; on valmis tööks tele- ja kinoekraanil; tunneb teatritöö korraldust ja ohutust.

4. **Kultuurilise tausta avamiseks antavad ained:** kultuurilugu; psühholoogia; filosoofia; eesti keel; draamateooria; muusika ajalugu; religioonilugu.
5. **Teatriloos õpitakse tundma:** Eesti teatriõppe ajalugu; oluliste näitlejate ja lavastajate loomingut; algupärase dramaturgia nn tähtteoseid; erinevate ajastute ja piirkondade teatrikunsti ja dramaturgiat.

TÜ VKA peamiste õppeainete õpiväljundite tulemusena tulevad esile järgmised valdkonnad ja neisse puutuvad oskused:

1. **Töö kollektiivis:** tajub ja järgib kollektiivse töö põhimõtteid; oskab töötada nii projekti- kui repertuaariteatri raamides; oskab töötada lavastuskunstniku, valguskunstniku, muusikalise- või helikujundajaga, koreograafiga; oskab kujundada lavastuse imagot.
2. **Lavastajaoskused:** valdab draamateooria ja lavastamise praktilisi baasmõisteid; valdab eneserefleksiooni; oskab analüüsida teiste loodud etenduskunsti teoseid; on kogenud erinevate lavastusimpulsside leidmist; oskab kohanduda erinevate saalidega; on võimeline dramatiseerima proosateksti; valdab proovideks ettevalmistamise tehnikaid; oskab sõnastada näitlejatele ülesandeid; oskab kasutada misanstseneerimise võimalusi; tunneb koosloome-teatri põhimõtteid; on võimeline osalema interdistsiplinaarsetes etendusprojektides; valdab kuuldemängus, filmis ja teletöös rakendatava näitlejatöö spetsiifikat.
3. **Näitlejaõppest tulenevad oskused:** oskus kasutada tegevusliku analüüsi meetodit; oskus improviseerida erinevates lavalistes olukordades; võimelisus orgaaniliselt ja loogiliselt etteantud olukordades tegutseda; erialase terminoloogia valdamine; sõna kui tegevuse valdamine; oskus iseseisvalt oma rolliga töötada; oskus realiseerida pealisülesannet; oma hääleaparaadi valitsemine; tekstianalüüsi printsiipides orienteerumine; võimeline osalema ja lavastama liikumisel põhinevat massistseeni; oskus lavastada akrobaatilisi/võitluslikke stseene; erinevates kehatehnilistes žanrites orienteerumine.
4. **Teatriloos õpitakse tundma:** oskus seostada maailma ja Eesti draama arenguetappe ühiskondlike ja kultuuriloo sündmustega; olulisemate teatritegijate biograafias ja taustas orienteerumine; loomingulise pärandi isikliku teatriloomega seostamine.

5. **Teaduslik meetod:** rakendada uurimisprobleemi lahendamiseks vajalikke uurimismeetodeid; rakendada kriitilist mõtlemist; luua seoseid ja argumenteerida väiteid;
6. **Kultuurilise tausta avamiseks antavad ained:** filosoofia/esteetika; isiksuse- ja sotsiaalpsühholoogia; omakultuur; sotsioloogia ja kultuuriantropoloogia; filmianalüüs; kultuuri ja kunstide ajalugu; sissejuhatus semiootikasse; eesti keele kirjalik eneseväljendus; etenduskunstide uurimismeetodid

Mõlema kooli puhul tuleb selgelt esile lavastaja-demiurgi meetodiliste oskuste domineerimine õppes. Kui mõlema kooli puhul toimub lavastajaõpe vähemalt kaks aastat näitlejatega koos ning kui arvestada, et nn. erialatunnid (praktiliste teatriainete üldnimetus) toimuvad vähemalt viis korda nädalas, siis lavastajaõppe aluseks on tahes tahtmata näitlejaõpe, mis on mõlema kooli puhul Stanislavski „süsteemist“ lähtuv õpe (tegevusliku analüüsi meetod, sõna kui tegevus, pealisülesanne). EMTA puhul on lavastaja-demiurg veelgi selgemalt nähtav just lavastajaoskustes, kus lavastaja peamised töövahendid on oskus töötada tekstiga ning oskus tekst realiseerida lavaliseks tegevuseks näitlejate abil. Ingo Normet on mitmetel kordadel võrrelnud lavastajat klaverimängijaga, kus klahvideks on näitlejad. (Normet 2001a, Normet 2001b) Täiendaksin seda võrdlust, asetades lavastatava teksti klaveri noodialusele, mida siis lavastaja interpreteerib ja näitlejatel kui klahvidel mängib. EMTA lavakunstkooli peamiseks lavastajaoskuseks on õpiväljunditest tulenevalt oskus töötada näitlejaga, millele eelneb oskus teha põhjalikku tööd tekstiga.

Kui EMTA-s on näitleja- ja lavastajaoskused ühtses süsteemis, st. alluvad ühisele näitlejateatri eesmärgile, siis seda sama TÜ VKA lavastajaõppe puhul väita ei saa. Kui näitlejaõppes tulenev baas on selgelt eelkirjeldatult traditsiooniline, mida on püütud täiendada improvisatsiooni ja etenduskunstide praktikate näol, siis sellelt aluselt (või samal ajal) kanaliseeritakse lavastajat edasi arenema kui multitalenti, kes oskab töötada nii riigi- kui erateatris, on võimeline osalema interdistsiplinaarsetes projektides, oskab rakendada nii traditsioonilise näitlejateatri kui koosloome-teatri tehnikaid oma töös. Multitalentsust raamib kollektiivsetele oskustele rõhumine, kus lavastaja on juht (liider), kes on võimeline lavastusprojekti mistahes vormis vedama. Kollektiivse õppe platvormiks on teatri minimudeli kasutamine, sest TÜ VKA-s etenduskunstide osakonnas õpivad lisaks teatrikunsti üliõpilastele visuaaltehnoloogid (valguskujundus, dekoraator-butafoor, multimeedia, lavastuskorraldaja) ja tantsukunstnikud. Teistes osakondades on lähedal pärimusmuusikud, kultuurikorraldajad jpt.

Eelnevaga tahan näidata, et nii EMTA kui TÜ VKA lavastajaõpe baseeruvad tänini GITIS-e lavastajaõppe mudelil, mille peamiseks mõtteks on, et lavastajaks ei saa õpetada, aga küll suunata. Lavastajaüliõpilast suunatakse avardama oma mõttemaailma erinevate kultuurilooliste õpingute kaudu, õpitakse koos näitlejatega selgeks ühine sõnavara ja meetod (Stanislavski „süsteem“) ja kolmandaks suunatakse lavastajaüliõpilane erinevate näidendite juurde, mille analüüsimist ja hiljem lavastamist nad praktiseerivad. Selline õpe on üldiselt üles ehitatud teatud traditsioonilisele hierarhiale, milles on oluline osa kursuse juhendajal kui meistril. Kui EMTA lavastajaõpe Lembit Petersoni koostatud ainekavade põhjal jätkab selle mudeliga, siis TÜ VKA programmijuht Jaanika Juhanson on andnud selgelt mõista, et sellistelt alustelt soovitakse edasi liikuda etenduskunstile fokuseeritud õppekava poole, milles hierarhilised suhted asenduvad demokraatikematega, kus meistri asemel on mentor ning kus teatri aluseks ei ole kirjanduslik tekst, vaid mistahes materjal. Juhanson näeb lavastajapositsiooni muutumist teksti interpreteerijast laiemaks struktureerijaks. Ta näeb näitlejat ühe võimaliku, mitte ainukese lavastajatööriistana. (Juhanson 2018) TÜ VKA eelnevalt kirjeldatud õppekavas on esil kaasaegsemad ideed, mis väljenduvad etenduskunstile miniplokis ja teatud praktilistes tegemistes, kuid ka ettevõtlusõppes. See annab tunnistust õppe aluse liikumisest seniselt lavastaja-demiurgi positsioonilt lavastaja-brikolööri poole.

5. LAVASTAJAÕPPE ÕPPEKAVA LÕPETANUTE HINNANG OMA ÕPPELE

2018. aasta lõpu seisuga on lavastajakutse diplomi saanud 32 lavastajat. Selleks, et esile tuua eriala lõpetanute hinnang läbitud õppele, viisin läbi veebipõhise küsitluse, mille esimeses osas palusin hinnata teatud lavastajaõppega seotud väiteid skaalal 1-5, teises osas vastata õpet puudutavatele laiendatud küsimustele. Valimi suurus on 32 inimest ehk Eestis akrediteeritud lavastajaõppe lõpetanud (juunis 2019 lõpetas TÜ VKA veel kolm lavastajat, kes antud valimis ei kajastu), millele vastas 12 lavastajat, moodustades 38% valimi koguarvust. EMTA lavakunstikoolist vastas viis lavastajat (lõpetasid aastatel 2000, 2008, 2018), TÜ VKA-st vastas seitse lavastajat (lõpetasid aastatel 2007, 2011, 2013, 2015, 2017). Kolm vastajat on lubanud oma vastuseid tsiteerida, kuid palunud oma isik anonüümseks jätta. Nende soovile vastu tulles viitan neile kui anonüümsele vastajale neid numbritega eristamata.

Vaatamata sellele, et vastajate lõpetamise aastad on erinevad, on väga tõenäoline, et nende õpe on olnud sarnastel alustel. Nii EMTA kui TÜ VKA õppekavade varasemate versioonide juures (EMTA puhul on see vaadatav 2014. aastani, TÜ VKA puhul 2001/2002 õppeaastani) moodustavad lavastaja- ja näitlejatöösse puutuvad ained mahuliselt sama osakaalu kui praeguses õppekavas, erinevused on peamiselt teoreetiliste ainete juures. (EMTA 2019, ÕIS 2019) EMTA veelgi varasemate õppekavade versioonide puhul (enne 2014. a., mida EMTA siseveebi vahendusel ei ole võimalik näha) võib eeldada, et need on paljuski sarnased praegusega. TÜ VKA 2017/2018 ja 2007/2008 õppekavade vahel väga suuri erinevusi ei ole.

5.1 Skaalade tulemused

Veebiküsimustiku esimeses pooles esitasin vastajatele üheksa väidet, millele on võimalik vastata skaalal 1-5, kus 1 tähendab „ei ole üldse nõus“ ja 5 „olen täiesti nõus“. Väidete valikul olen lähtunud lavastajaõppe sisulistest ja korralduslikest aspektidest, millele lisaks palusin hinnata praeguse lavastajaõppe kaasaegsust ja isiklikku erialast konkurentsivõimekust. Järgnevas tabelis toon ära küsimused ja nendele vastavad keskmised väärtused, eristades EMTA lavakunstikooli ja TÜ VKA lavastajaõppe läbinute vastuseid.

Väide	TÜ VKA	EMTA
Tunnen, et lõpetatud teatrikool andis mulle erialaselt adekvaatse hariduse	3,57	4,20
Õppes omandatud erialaste oskuste tase oli piisav kutselise töö ladusaks alustamiseks	3,43	3,60
Õppes läbitud mitteerialased ained olid enamjaolt adekvaatsed isiklikuks ja erialaseks arenguks	3,14	4,00
Õppes antud erialase praktika maht ja sisukus olid piisavaks ettevalmistuseks kutselise töö alustamiseks	2,71	3,60
Erialaõppejõudude erialane toetus ja tagasiside oli piisav	2,71	3,40
Õppetöö korraldus oli selge ja arusaadav	2,86	4,00
Teatrikooli üldine õhkkond oli loominguiline ja avatud	4,43	4,80
Praegune lavastajaõpe on kaasaja vajadustele vastav	2,86	3,00
Tunnen end maailma mastaabis konkurentsivõimelise lavastajana	2,43	3,60
Keskmissed väärtused	3,13	3,8

EMTA lavakunstikooli lavastajaõppe lõpetanud hindavad antud väidetes kõrgeimalt kooli üldist õhkkonda (4,8). Vastajad hindavad üsna kõrgelt, et nende läbitud õpe on neile andnud erialaselt adekvaatse hariduse (4,2), õppetöö korraldus on selge ja arusaadav (4,0) ja õppes läbitud mitteerialased ained olid adekvaatsed isiklikus ja erialaseks arenguks (4,0). Keskmiseks hinnatakse erialaste oskuste taset (3,60) ja praktika mahtu kutselise töö alustamisel (3,60) ning üldist konkurentsivõimelisust teiste lavastajatega võrreldes (3,60); samasse, kuigi natuke

madalamasse ossa kuulub rahulolu erialaõppejõudude toetuse ja tagasisideme osas (3,40). Madalaim väärtus on seotud lavastajaõppe kaasaja vajadustele vastavusega (3,0).

TÜ VKA lavastajaõppe lõpetajad hindavad kõrgeimalt kooli üldist õppekeskkonda ja õhustikku (4,43), keskmisest natuke kõrgemalt hinnatakse erialase hariduse adekvaatsust (3,57) ja erialaste oskuste taset kutselise töö alustamisel (3,43). Läbitud mitteerialaseid aineid hinnatakse keskpäraselt (3,14). Madalaks hinnatakse õppes olevat praktika mahtu ja sisukust (2,71), erialast toetust ja tagasisidet (2,71) ning õppetöö korraldust (2,86). Lavastajaõppe küsimustikule vastanute arvates on õppe kaasaja vajadustele vastavus madal (2,86); kõige nõrgemaks peetakse iseenda kui lavastaja konkurentsivõimet maailma mastaabis (2,43).

Mõlema õppe võrdluses tuleb esile fakt, et TÜ VKA lavastajaõppe läbinute üldine hinnang oma õppele on viiendiku võrra madalam, kui seda on EMTA lavastajaõppe läbinutel (vastavalt 3,13 ja 3,80). Mõlemal juhul hinnatakse kõrgeimalt kooli üldist õhkkonda ja madalalt lavastajaõppe kaasaja vajadustele vastavust. Tähelepanuväärsed erinevused tulevad esile õppetöö korralduslikus punktis (2,86 ja 4,00), konkurentsivõimelisuse osas (2,43 ja 3,60).

5.2 Laiendatud küsimuste tulemused

Laiendatud küsimustele olen lähenenud juhtumiülese analüüsi meetodil, mille eesmärgiks on läbivate teemade leidmine. (Veronika Kalmus, Anu Masso, Merle Linno, 2015) Kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodil (1) lihtsustasin laiendavate küsimuste vastused märksõnadeks või teemadeks, (2) kategoriseerisin ühe küsimuse piires saadud märksõnad või teemad sarnaste temaatiliste tunnuste abil eraldiseisvateks hulkadeks, (3) üldistasin hulkades olevad märksõnad või teemad ühise nimetaja ehk faktori alla ja (4) loendasin faktorite alla jäävate temaatilised tunnused kokku ja nimetasin selle faktori kordumise sageduseks.

Järgnevalt toon välja laiendavad küsimused (6) ning neis ära toodud faktorid, mille reastan kõrgeima sageduse järgi. Kaldkirjas toon välja vastustes olevad otsesitaadid.

1. Milliseid läbitud õppeaineid ja erialatundides antud ülesandeid pead oma kutselise arengu seisukohalt olulisimaks?

Faktor	Sagedus
--------	---------

Praktilised semestritööd	8
Erialatunnid koos näitlejatega	5
Tehtud tööde analüüs	4
Üldkultuurilised ained	2
Vaatlus- või jälgimispraktika	2
Töö tekstiga	2
Lavastajate seminarid	1
Lavastust toetavad osised	1

Tabeli põhjal saab öelda, et kutselise arengu seisukohalt peetakse olulisimaks **praktilisi (semestri)töid** ja nende analüüsi. Vallo Kirs vastab, et tema peab oma arengu seisukohalt oluliseks eriala praktilisi semestritöid ja muid individuaalseid ülesandeid. Sarnasel arvamusel on Auri Jürna ja Robert Annus, kes peavad lisaks eelnevale oluliseks töömetoodika analüüsi koos juhendajaga. Sagedasti märgitakse **ära näitlejameisterlikkuse tunnid** (Karl Sakrits, Jaanika Tammaru, Anonüümne), Vahur Keller nimetab otsest näitlejaõpet enda jaoks hindamatuks.

2. Milliseid lavastaja kutseoskusi peate praegu kõige tähtsamateks?

Faktor	Sagedus
Sõnumi edastamine praktiliste vahenditega	6
Hea inimeste-tundmine	3
Näitlejatöö spetsiifika tajumine	3
Oma idee sõnastamine	3
Süvenemis- ja analüüsivõime	3
Terviku tajumine	3
Kommunikatsioon	2
Lai maailmavaade	2

Oskus innustada	2
Enesekindlus	1
Omanäoline lähenemine	1

Vastuste juures tulevad nähtavale kaks valdkonda: lavastaja-demiurgi ja juhioskused. Enamike faktorite juures on tuntavalt esil traditsioonilisse psühholoogilisse teatrisse puutuvad parameetrid, mis on iseloomulikud **lavastaja-demiurgile**: idee, süvenemis- ja analüüsivõime, terviku tajumine, lai silmaring, näitlejatöö- ja inimesetundmine. Lavastaja-demiurgi valdkonda illustreerib kõige kompaktsemalt Kaija M. Kalveti vastus: *Teadmine "mille nimel", sõnastusoskus, süvenemisoskus, laia maailmavaate olemasolu, omanäolise lähenemise julgus, enesekindlus*. Aga ka Karl Sakritsa *Oskus näha tervikut*. Lisaks sellele tuuakse välja lavastaja kui **juhi ja kommunikaatori** tunnused, millele juhivad tähelepanu Vallo Kirs ja Robert Annus, kes rõhutab lavastaja kutseoskusena võimet vastu võtta otsuseid, võttes arvesse kõiki valmiva lavastuse tegureid.

3. Kuidas hindate läbitud õppe ülesehitust ja korraldust? Milliseid puuduseid ja plusse tooksite välja?

Puudused	Sagedus	Plussid	Sagedus
Õppe kaootilisus, intuitiivne õppekorraldus	10	Eriala õppejõud	5
Lavastajateoreetiliste ainete puudumine	5	Peab ise kasvama, ise otsima	3
Praktiliste lavastajatundide puudumine	5	Lavastajaõppe seotus näitlejaõppega	2
Erinevate õppejõudude puudus	3	Loominguline õpikeskkond	2

Liigne rõhk näitlejaspetsiifilisel õppel (pole aega erialaselt süveneda)	3	Koostöö teiste üliõpilastega	2
Nõrk korralduslik tugi	3	Praktilised semestritööd	1
Vähene tagasiside	2	TÜVKA kui teatri minimudel	1
Individuaalse toetuse puudumine	2		
Nõrgad teoreetilised ained	1		
Praktikavõimaluste puudumine	1		
Hõre tunniplaan	1		

Selle küsimuse juures tuleb esiti tähele panna puuduste rohket ülekaalu plusside kõrval. Puuduste juures on enim esil **õppe kaootilisus** ja intuiitiivne õppekorraldus. *Puuduseks pean liigset intuiitiivset õppekorraldust kus konkreetsetele tehnikatele pühendati vähe aega.* (Robert Annus) *Oleks võinud olla selgem struktuur kohe algusest peale ees (nt iga aasta ja semestri kohta ette loetletud: mis materjali/teema põhjal, kui pikk, kui mitme näitlejaga katkend).* (Anonüümne) *Praktiline osa oli kaunis juhuslik ja vabalt planeeritud ehk isegi liiga vabalt.* (Urmas Lennuk) Üks anonüümseks jääda sooviv vastaja toob välja, et sageli pole nn. lavastajaainete taga reaalselt õpet.

Kaootilise õppekorralduse juures tuuakse välja **spetsiifiliste lavastajaainete vähesus või puudus**. *Lavastusõpe oli tihedalt seotud näitlejaõppega, mis on paljuski väga hea, kuid lavastajaõppe osakaal jäi võrdluses siiski liiga väikeseks.* (Kaija M. Kalvet) ... *nõrgad teoreetilised ained, lavastaja-teoreetiliste ainete puudumine, praktiliste lavastustundide puudumine ehk tuli jalgratast hakata leiutama, korraliku valgusõpetuse puudumine, muusikarežii õppe puudumine, polnud võimalust saada lavastajaõpet erinevatelt lavastajatelt...* (Helena Kesonen) *Lavastajaõpe puudus, samas loomingulisi piiranguid ei seatud, küll aga ajalisi, sest lavastajatele polnud planeeritud erialatöödeks mingit aega.* (Anonüümne) *Kui lavastajaid õpetatakse juba nüüd ka nõ eraldi näitlejaõppest (teed küll*

etiüide kaasa, kuid kooli sisse ei võeta alati ju näitlejaoskuste põhjal), peaks olema lavastajaõpe ehk rohkem keskendunud ka lavastajale spetsiifiliste oskuste arendamisele.

(Anonüümne)

Plusside osas hinnatakse enim **erialaõppejõu osa** lavastajaks saamise juures, samal ajal peetakse tähtsaks ka **iseseisvat arengut**. Ühelt poolt tahab olla lavastajaüliõpilane suunatud ja juhitud, teiselt poolt aga isekasvav ja iseotsiv. *Plussiks pean üliõpilase vaba arengu püüdlusi.*

(Robert Annus) Loominguline õpikeskkond kui koostöö teiste üliõpilastega on oluliseks toetavaks struktuuriks lavastajaõppe üliõpilasele. Vallo Kirs peab TÜ VKA tugevuseks *loomingulist töökeskkonda, pühendunud õppejõude ja koostööd teiste etenduskunstide üliõpilastega.* Jaanika Tammaru toob TÜ VKA puhul välja võimaluse osakondade-vahelist koostööd teha, oluliseks peetakse näitleja baasõpet (Auri Jürna, Kaija M. Kalvet)

4. Milliseid omadusi ja oskusi peaks lavastajaeriala õppejõud evima? Milline peaks olema tema ettevalmistus?

Faktor	Sagedus
Pedagoogiline ettevalmistus	7
Üliõpilase tema individuaalsetest vajadustest lähtumine	6
Praktik	4
Maailmateatriga kursisolek	3
Koostööoskus	3
Lai maailmavaade	2
Lavastajaspetsiifiliste käsitööoskuste tundmine	2
Oskus end kehtestada	2
Akadeemiline taust	1
Osavõtlikkus	1
Planeerimisoskus	1
Võimeline enesearenduseks	1

Õppejõudude puhul on enim esil nende pedagoogilised oskused, mille esimene väljendus on **üliõpilase individuaalsetest vajadustest lähtumine**. *Ta peab olema Õpetaja suure tähega, et osata suunata õpilasi nende valitud teel, mitte lähtuma oma isiklikust maitsest.* (Karl Sakrits) *Peaks oskama näha iga tudengi potentsiaali, tema eriomast väärtust ja võimalikke ohtusid selle teostumisel.* (Vahur Keller) Urmas Lennuk lisab, et erialaõppejõu oskuseks on iga õpilase mingi positiivse omapära väljakujundamine, arendamine ja kasutamise julgustamine.

Metaanalüüsis eristasin kaht erinevat pedagoogilist tasandit: esimese puhul oli pedagoogilise ettevalmistuse olemasolu soovituslik, teise puhul kohustuslik. See on seotud kaalukaasiga, kus ühel pool on lavastajaõppejõud kui praktik ja teisel pool sama õppejõud kui professionaalne pedagoog. Mõned vastajad eelistasid professionaalset pedagoogi praktikule, teised praktikut pedagoogile. *Soovitavalt pedagoogiline ettevalmistus, aga selle puudumine ei saa olla takistus.* (Vallo Kirs) *Ta peaks olema eelkõige pedagoog ja alles siis lavastaja, tema prioriteet peaks olema alati tudeng.* (Auri Jürna)

Esil on ka lavastajaõppejõu kui **administreerija oskused**, millele viitavad ühepunktised faktorid nagu planeerimisoskus, osavõtliklus kui ka võimelisus enesearenduseks. Niisamuti peetakse mõnel juhul oluliseks lavastajaõppejõu akadeemilist tausta, tema laia maailmavaadet ja enim **maailmateatriga kursisolekut**. Helena Kesonen toob välja, et lavastajaeriala õppejõud peaks *tundma tänapäevast teatrimaastikku ja erinevaid kaasaegseid teatristiile. Omama kontakte erinevatest teatrisutustes ja seisma hea selle eest, et oma tudengeid praktikale suunata.* Kaija M. Kalvet toob välja samad teemad: *lai maailmavaade ja teadmine maailmas tehtavatest erinevatest teatrivormidest.*

Isiksuslikest omadustest toob Jaanika Tammaru välja hea **suhlemisoskuse** ja osavõtlikkuse, millele lisaks peab oluliseks õppejõu **objektiivsust ja selgust** ülesannete püstitamisel ja hindamisel/tagasisidestamisel. Samal meelel on Urmas Lennuk, kes peab oluliseks suhlemisoskust, selgelt oma mõtte väljendamist ja konkreetsust.

5. Milliseid õppeained/valdkondi peaks teatrikoolis lavastajatele enam õpetama? Mida vähem?

Faktor	Sagedus
Lavastaja koostööd erinevate loojatega	4

Üldkultuurilised ained	3
Vähem näitlemist	3
Toetavate tehniliste teadmiste suurem osa	3
Erinevad tehnikad ja lähenemisviise lavastamisele	2
Ei TÜVKA ettevõtlusõppele	2
Juhtimisalased koolitused	1

Põhiliselt tuuakse selle küsimuse juures välja erinevate **koostöö-oskuste** ja kogemuste saamist. Vallo Kirs toob välja, et koostöö professionaalsete näitlejatega võiks olla suurem, Karl Sakrits leiab, et võiks enam teada muusikast, valgusest, stenograafiast. Üks anonüümne vastaja leiab, et kaasautoritega tehtav koostööoskus peaks laienema ka administratiivtöötajatele. Robert Annus toob välja, et õppes võiks rohkem juhtimisalased koolitusi olla.

Koostööle lisaks tuuakse välja enama **humanitaarteadusliku baasi** loomist. *Rohkem keeli, ajalugu, akadeemilisi aineid, religioonilugu... Kui tahetakse seda nimetada kõrghariduseks, siis peaks juures olema tugevam baas humanitaarkõrghariduse näitel, ütleb üks anonüümseks jääv vastaja. Rohkem psühholoogiat, pedagoogikat, kultuurikorraldust, stsenograafiat, lavatehnikat, keeli, ütleb Auri Jürna.*

Vastuses on teemaks **näitlejaainete vähendamine** lavastajatele oluliste teemade arvelt. *Lavastajatudengid võiksid vähem tegeleda näitlejaerialaainetega nagu lavaline võitlus, akrobaatika, vehklemine jne.* (Helena Kesonen) Auri Jürna leiab, et mõned ained, mis on näitlejatele mõeldud, võiksid lavastajatudengitel põgusamad olla. Robert Annus ütleb, et *kehalise/füüsilise keha arendamise õppeained võiksid olla valikulised.*

Kaija M. Kalveti sõnul võiks õppes olla **enam lähenemisviise lavastamisele**. Üks anonüümne vastaja toonitab **mentorõppe** vajalikkust.

6. Mida tuleks lavastajaõppes muuta, mida jätta samaks?

Muuta	Sagedus	Jätta samaks	Sagedus
Süsteemsemaks	5	Semestrilavastused	1

Individuaalne lähenemine	4	Õpe koos näitlejatega	1
Lavastajaspetsiifilised õppeained	4	Võimalus võtta aineid teistest õppekavadest	1
Mentorõpe	3	Psühholoogilise teatri alus	1
Õpe või enesetäiendus välismaal	2	Laiapõhjaline haridus	1
Kooli poolt rahastatud lõputööd	2	Nelja-aastane õpe	1
Erinevad lavastajad, kellelt õppidaõpe viis aastat	1	Meistri-selli suhe	1
Vähem iseseisvat tööd, rohkem juhendatud ülesandeid	1	Kutseoskuste arendamine kutselises teatris	1
Lavastajaüliõpilase vajadustega arvestamine	1		
Praktika osakaal suurem ja läbimõeldum	1		
Kaasaegsus	1		
Omavastutuse suurendamine	1		
Eelnev kõrgharidus	1		

Lavastajaõppe muutmise poolel tulevad esile kolm põhilist kategooriat: **õppe süsteemsus, individuaalne lähenemine ja lavastajaspetsiifilised õppeained**, mille saavutamiseks peetakse oluliseks mentorõpet, enesetäiendust välismaal, rohkem juhendatust ja läbimõeldud praktikat. Kaija M. Kalvet leiab, et senine lavastajaõpe tuleks muuta tihedamaks ja süsteemsemaks. Helena Kesoneni, Jaanika Tammaru, Auri Jürna jt arvates peaks lavastajatudengeid juhendama konkreetne mentor. Helena Kesoneni meelest peaks õppes olema *rohkem lavastaja-teoreetilisi õppeaineid, tugevamad alusained, võimalused vahetussemestrid välismaal praktilistes (!) teatrikoolides, välisfestivalide külastamine, töötava lavastaja assisteerimise võimalus, rohkem rahalisi vahendeid diplomitööde läbiviimiseks ehk lavastajaüliõpilane ei pea tegelema veel rahataotluste kirjutamisega, võimalikult palju kontaktunde erinevate lavastajatega, konstruktiivne ja pidev tagasiside üliõpilase arengule,*

*püüv tagasiside ja juhendamine ka diplomilavastuste perioodidel. Üks anonüümne vastaja lisab eelnevale juurde, et õppe pikkus peaks olema vähemalt viis aastat ja vähem peaks olema iseseisvat ja rohkem juhendatud tööd. Robert Annus peab oluliseks erinevate praktiliste tehnikate pakkumist, mida üliõpilane koheselt koolitöodes praktiseerida saaks. Urmas Lennuki meelest tuleks suunata õppija ka sinnapoole, *mis pole konkreetsele õpilasele omane, et inimesel tekiks arusaam ja teadmine ka muudest teatri võimalustest peale selle, mida ta olemuslikult niigi hoomab.**

Samaks jätmisel peetakse oluliseks traditsioonilisi väärtusi nagu **katkendite lavastamine, näitlejaõpe, psühholoogilise teatri alused**, meistri-selli (või mentori-õpilase) suhe kui ka **koostööd kutselise teatriga**. Karl Sakrits rõhutab, et lavastajad peavad õppima koos näitlejatega ja esimesed kaks õppeaastat peaks olema näitleja- ja lavastajatudengitel koos. Vahur Kelleri meelest peaks õppes säilima psühholoogilise teatri aluspõhi. Robert Annuse meelest võiks samaks jääda *komme arendada kutseoskusi kutselistes teatrites*.

5.3 Küsitluse järeldused

Minu läbi viidud küsitluse eesmärgiks oli hinnata lavastajaõppe läbinute rahulolu oma õppega ja välja tuua seda mõjutavad faktorid. Skaalade osas väga suuri järeldusi EMTA ja TÜ VKA lavastajaõppe võrdluses teha ei saa, kuid välja võib tuua, et mõlemas koolis hinnatakse kõrgelt sealset õhkkonda ja madalalt õppekavade kaasaegsusele vastavust. Erisuste juures paistab silma TÜ VKA lõpetanute madalam konkurentsihinnang enda kui lavastaja puhul ja üldine madal hinnang õppetöö korraldusele.

Laiendatud küsimuste juures toon välja järgmised tulemid:

1. Kutselise arengu seisukohalt peetakse olulisimaks õppes läbitud erialast praktikat, tehtud tööde analüüsi ja näitlejatöö tunde.
2. Tähtsaimateks kutseoskusteks on vastuste põhjal idee olemasolu, süvenemis- ja analüüsivõime, terviku tajumine, laia silmaring, spetsiifiliselt näitlejatöö- ja laiemalt inimesetundmine, aga ka juhiomadused nagu otsuste vastuvõtmine ja kommunikatsioon erinevate loojatega.
3. Läbitud õppe ülesehitust ja korralduse juures toodi negatiivsena välja õppe kaootilisus või intuiitiivne korraldus ja lavastajaspetsiifiliste ainete vähesus või puudus (aine on,

aga reaalselt õpet pole). Positiivse poole pealt hinnati erialaõppejõudude panust ja iseseisva arengu taotlemist.

4. Lavastajaeriala õppejõu juures hinnatakse enim tema oskust läheneda üliõpilasele tema individuaalsest vajadustest lähtudes. Tuuakse välja, et erialaõppejõul peaks olema administratiivne võimekus ja peetakse oluliseks tema maailmateatriga kursisolekut. Isikuomaduste juures tuuakse välja hea suhtlemisoskus, mida täiendab objektiivsus ja selgus ülesannete andmisel ja hindamisel/tagasisidestamisel.
5. Enam peaks vastajate arvates suunama õpet koostööoskuste arendamisele erinevate loojatega. Üldiselt nähakse näitlejaõppe liiga suurt osa lavastajaõppes, mille vähendamise arvelt soovitakse enam humanitaaraineid ja lavastajaspetsiifilist õpet.
6. Vastanute sõnul tuleks lavastajaõppe muuta süsteemsemaks, mis tähendab rohkem juhendatust, läbimõeldumat praktikat ja lavastajaspetsiifikast lähtuvaid aineid. Samaks soovitakse jätta õppe psühholoogilist alust, katkendite lavastamist ja koostööd kutselise teatriga.

6. ARUTELU JA KOMMENTAARID

Nii EMTA lavakunstkooli kui Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia lavastajaõpe asetsevad analüüsitud õppekavade järgi suuremal või vähemal määral Vene teatriõppe koolkonnas, mida ei saa loomulikult imeks panna, sest viibisime üsna pikka aega Nõukogude Liidu rüpes, kust on pärit praeguste õppekavade loojate taust ja koolitus. Praeguse EMTA lavakunstkooli XXX lennu kursusejuhendaja Lembit Petersoni, kelle vormistatud ainekavad on üks käesoleva töö analüüsi osi, kursusejuhendaja oli lavakunstkooli esimene juht Voldemar Panso, kes omakorda õppis režiid tollases Nõukogude Liidu prestiižses teatrikoolis GITIS-es. GITIS-es režiiõppe on lõpetanud ka lavakunstkooli pikaajaline juht ja Eesti ametliku lavastajaõppe alusepanija Ingo Normet. Viljandi Kultuuriakadeemia teatriõppe koostaja Kalju Komissarov on Voldemar Panso õpilane, mistõttu võib julgelt väita, et Eesti teatriõpe ja selle alaliik lavastajaõpe on tugevate GITIS-e mõjutusega, mida kinnitab ka õppekavade analüüs.

Õppekavade analüüsis tulevad esile kolm kõige mahukamat komponenti: (1) praktilised lavastajatööd, (2) näitlejaõpe ja (3) üldhumanitaarsed ained, mis on ka GITIS-e lavastajaõppe suurimad tegurid. (GITIS 2019) Lavastajat õpetatakse sellises süsteemis põhimõttel, et tema peamine töövahend on näitleja, mistõttu kulub väga suur osa õppest näitlejatöö praktilisele tundmaõppimisele. Teine rohke osa on üldkultuurilised ained, millest omakorda suur osa on teatriajaloolisel komponendil, eesmärgiga anda lavastajatudengile võimalikult lai üldhumanitaarne haridus. Kolmas osa, lavastuspraktika, mis väljendub enamasti lavastuskatkendite tegemises ja lõpuks diplomilavastuse väljatoomises, on mõeldud kahe eelmise komponendi sünteesiva osana, kus peavad nähtavale tulema lavastajatudengi näitejuhtimis-alased oskused ja (kirjanduslik) eruditsioon.

Lavastajaõppe sisuline õpe asetseb sellise süsteemi juures näitlejaõppes, kus kahel esimesel õppeaastal, kui terve kursus õpib koos, tehakse selgeks Stanislavski „süsteemi“, mille aluseks on tegevusliku analüüsi meetodid. Tegevuslikku analüüsi võiks mõista kui käitumise analüüsi või eesmärki, et kõik kirjapandu peab laval võtma tegevusliku vormi. Sellel baseerub „süsteemi“ näitlejaõpe, mida täiendavad mitmed psühhofüüsilised tehnikad. Süsteemi teine oluline komponent on eesmärgipärane põhjus-tagajärg suhe, kus lavategevusel on kindel siht, mida nimetatakse pealisülesandeks. Otsuseid midagi teha või tegemata jätta, nimetatakse sündmusteks, mille jada struktureerib lavastuse tervikuks teoseks. Nõnda on nn traditsiooniline lavastajaõpe näitlejaõppe laiendus, kus lavastajatudeng õpib tegevusliku analüüsi käigus üles

leidma sündmusi ja neid rakendama pealisülesande teenistusse. Lavastaja on selles „süsteemis“ teatrihierarhia tipus ja vastutab kõikide lavastuslike osiste eest. Ingo Normet on nimetanud lavastamist üksildasemaks ametiks teatris ning võrrelnud lavastajat klaverimängijaga, kus klahvid on näitlejad ja ees olev noodikiri lavastatav režiiraaamat. Sellise kirjeldusena on lavastaja demiurg, millest olen juttu teinud varasemates peatükkides. Lavastaja-demiurgi oskuste edasiandmine on olulisel kohal just EMTA lavastajaõppes, mida kinnitab Lembit Petersoni lavastaja erialaainete lahtikirjutus (vt. LISA 1). TÜ VKA õppekavas püütakse senist traditsioonilist lähenemist laiendada kaasaegsemate lähenemiste tutvustamise teel.

TÜ VKA lavastajaõppe juures on märgata postdramaatiliste meetodite lisandumist traditsioonilise juures. Postdramaatilise all tuleks antud kontekstis mõista teatritegemise meetodeid, mille alus on liikunud seniselt kirjanduskesksuselt etendajakeskseks. Postdramaatilise teatri puhul on nähtav hierarhiliste positsioonide lagunemine, mis väljendub näiteks erinevate koosloomemeetodite juures (*devised* teater, improvisatsioon). Postdramaatilisest lähenemisest kõnelevad TÜ VKA õppes veel etenduskunste miniplokk, kus tegeletakse postdramaatiliste meetodite teoreetilise ja praktilise osaga ning lavastajatöö erialaseminarid, kus on teemaks erinevad lavastusimpulsid. Vaatamata sellele on TÜ VKA-s õpetatavad erialased oskused siiski traditsioonilised lavastaja-demiurgile kohased, kuigi märgata on liikumist lavastaja-brikolööri suunal.

Töö jaoks läbi viidud küsitluses palusin vastajatel hinnata läbitud lavastajaõpet teatud väidete ja laiendavate küsimuste abil. Küsitlusest selgus, et enim ollakse rahul õpikeskkonnaga ja kõige vähem hinnatakse õppe kaasaegsusele vastavust. Enim pälvivad tähelepanu aga laiendatud küsimuste vastused. Neis ilmneb, et eriala lõpetanud ei ole rahul õppe ülesehituse ja korraldusega; tuuakse välja lavastajaspetsiifiliste ainete vähesus; soovitakse paremat individuaalset juhendamist ja sisukamat erialast praktikat. Oluliseks peetakse õppe psühholoogilisele alusele jäämist ja koostööd kutseliste teatritega.

Olen nõus küsimustikest välja tulnud ettepanekutega, et lavastajaõpe peaks näitlejaõppes enam irduma ja iseseisvuma. Lavastajaõppes on hulk näitlejatehnilisi õppeaineid, mille arvelt saab tihendada ja süvendada lavastajatele antavat õpet. Tihendamise ja süvenemise juures räägime eelkõige erialaste oskuste arendamisest, mida on senimaani jagatud kaheks osaks: õpetatavateks ja mitteõpetatavateks. Mitteõpetatavateks on peetud kujundliku mõtlemise ja fantaasia arendamist, õpetatavateks teatud mõistete ja kontseptsioonide teadvustamist.

Üldjoontes peetakse lavastajakutse otsesest õpetamist võimatuks, ainukese võimalusena nähakse kaudset õpet, mille sisuks on praktika ja praktiliste tööde analüüs, millele lisandub hulk teatri- ja kultuuriloolisi aineid. Kuidas aga kaudsete teadmiste kaudu resultaatini jõuda, jääb tudengi enda leiutada. Selle tühimiku täitmine konkreetsete lavastajaspetsiifiliste oskusteadmistega peaks olema õppekavaarenduse järgmine samm.

Erialase õppe sisuna näen tihedat ja sisukat lavastajasuuna mentorõpet, kus tudengi arengut suunab selleks pedagoogiliselt ja soovitatavalt lavastajaerialaselt ette valmistanud inimene. Mentori ülesandeks on tudengi lavastajaerialasse puutuvate praktiliste ja teoreetiliste teadmiste arendamine, mis suuresti ei erine lavakunstikooli kursusejuhendaja ülesannetest. Erinevalt kursusejuhendajast, kelle hallata on ka näitlejaõpe, fokuseerib lavastajasuuna mentor lavastajatudengite õppele ning rõhutusega, et igal lavastajatudengil on õigus ise ennast lavastajana avastada, mille arendamisse mentor oma teadmiste ja tutvustega panustab.

Selleks et tudeng saaks aimu, milliseid võimalusi üldse olemas on, on hädavajalik tutvustada kaasajal eksisteerivaid teatritegemise vorme, alustades näiteks dramaatilise teatri strateegiast ja liikudes edasi postdramaatilise- ja postpostdramaatilise strateegiateni. Praegune meetod, kus fookuses on sõnateater ja lavastajaõpe toimub lavastuse aluseks oleva näidendi iseloomust lähtuvalt, jääb kaasajal liiga kitsaks ja ei pruugi lavastajatudengi tegelike huvide ja ambitsioonidega kattuda. Võimalustega tutvumise juures näen olulise osana laboratoorset tööd, kus on võimalik tutvuda ja eksperimenteerida erinevate stiilide ja vormidega, et lõpuks välja töötada omale sobiv lähenemisviis. Laboratoorsuse all pean silmas erinevate teatrivormide ja -stiilide praktilis- uurivat käsitlust teoreetilis-ajaloolise kõrval. Usun, et lavastajatudengil on oluline katsetada ja kopeerida erinevaid teatrivorme ja stiile – antiigist ja keskaegsetest miraaklitest kuni psühholoogilise teatri või tänapäevaste visuaalteatri vormideni. Laboratoorsetes tingimustes tuleks põhjalikumalt katsetada ka tehniliste ja tehnoloogiliste võimalustega.

Vaatamata sellele, et nii mitmedki kuulsad teatriinimesed on oma sõnavõttudes mõista andnud, et kujundlikku mõtlemist ja fantaasiat ei saa õpetada (Allik 2016), on tänapäeval tõestatud, et need valdkonnad on täiesti arendatavad ja on olemas loovuse arendamise strateegiaid nii noortele kui täiskasvanutele. Loovuse ja fantaasia arendamine peaks olema oluliseks õppe komponendiks. Otseste loovust arendavate ülesannete kõrval on oluline maailmateatriga tutvumine – olgu selleks suuremate festivalide külastused, õppeseminarid, traditsiooniliste

teatrivormidega tutvumine või kutselise teatri lavastuste vaatamine. Loomulikult arendab fantaasiat ja kujundlikku mõtlemist lugemine, kuid ei tohi alahinnata ka kaasaegseid meediume. Samasugune on lugu liidriomaduste arendamisega, mis ei ole geneetilises komponendis kinni.

Igasuguse kunstilise ja administratiivse koostöö arendamine on alati päevakorras, kuid praktilisele koostööle peaks eelnema üksteise tööpetsiifika selgitamise etapp, mida minu hinnangul sageli ei ole. Teoreetilise teadmise (või teadmatuse) ja praktika vahel peaks olema osapooli ühendav tegevus, kus saab taaskord olla abiks laboratoorne lähenemine, mille eesmärgiks ei ole resultaat, vaid üksteise töökeele, vastastikuste ootuste ja -võimaluste ühtlustamine.

Kokkuvõttes pean ma oluliseks lavastajaõppe iseseisvumist ja isiksusekesksele platvormile viimist, kus lõpuks on lavastajatudengil ise võimalik valida, millisele teatrivormile ta spetsialiseeruda soovib. Kooli asi on tema soovidele adekvaatselt vastu tulla ja pakkuda vastavat sisulist õpet, mitte pakkuda nn. universaalseid lahendusi (millele Stanislavski psühholoogilise teatri „süsteemi“ õpetajad sageli pretendeerivad). Individuaalsele õppele üleminek tähendab laboratoorse katselava või platvormi loomist, kus lavastajatudengil on võimalik katsetada ja uurida maailmateatri vorme, stiile ja tehnikaid, mida täiendab loovuse arendamine ja kogemuslik praktika. Sisulist süvenemist peavad täiendama erinevad üldhumanitaarsed ained, sh teatriajalugu.

KOKKUVÕTE

Käesolev uurimus vaatlleb Eesti kaasaegset lavastajaõpet õppekavade sisulise analüüsi ja õppekava lõpetanute hinnangu põhjal. Uurimus vastab küsimustele, (1) kuidas on lavastajaõpe 2017/18. aasta seisuga Eesti suuremates teatrikoolides struktureeritud ja korraldatud, (2) milliseid erialaseid oskusi lavastajaüliõpilastele õpetatakse ning (3) milline on akrediteeritud lavastajaõppe õppekavade lõpetanute hinnang oma läbitud õppele.

Õppe struktuuri ja korralduse analüüsimiseks võrdlesin teatrikoolide lavastajaõppe õppekavasid; õpioskuste analüüsimiseks kasutasin lavastajaõppe erialaainete ainekavasid ning lõpetajate hinnangu andmiseks töö raames läbi viidud veebipõhist küsitlust, milles palusin hinnata oma erialaseid õpinguid nii üldistel skaaladel kui täpsustavates küsimustes.

Tööst selgub, et 2017/18. aasta lavastajaõpe on üles ehitatud nelja-aastase bakalaureuse (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia lavakunstikool) või rakenduskõrgharidusõppena (TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia). Mõlema õppekava läbimiseks tuleb läbida 240 EAP mahus aineid, millest suurima osa võtavad enda alla kolm komponenti: ca 25% on lavastajaeriala ained; ca 30% on näitlejaõppesse puutuvad ained; üldhumanitaarsete ainete osakaal on erinev, kus EMTA näidisõppekavas olevate ainete maht on ca 30% ja TÜ VKA vastav näitaja on 15%. Ülejäänud osadesse mahuvad lõputööd (TÜ VKA puhul ka lõputöö eeldusained), teatud hulk valik- ja vabaaineid, TÜ VKA puhul ka ettevõtlusõpe ja etenduskunstide miniplokk.

Õppetöö on korraldatud traditsiooniliselt, st. kaks esimest aastat õpivad lavastajad ja näitlejad koos, kus omandatakse psühholoogilise teatri põhimõisted. Alates kolmandast aastast toimub teatud jagunemine, kus lavastajatudengil on võimalus arendada oma erialaseid teadmisi kas assisteerimispraktikana või ise õppelavastusi luues, kuni viimasel aastal jõutakse välja diplomilavastuseni, mis tuleb läbi viia kutselises teatris professionaalsete näitlejatega. Enamasti jätkavad lavastajatudengid ka kolmandal-neljandal aastal näitlejapraktikaga, kuid on ka erandeid. Lavastajaõpet suunavad EMTA lavakunstikoolis kursusejuhendajad, kellel on õigus ja voli suunata õpet oma tõekspidamiste järgi; TÜ VKA-s programmijuht, kes kinnitab lavastajaõppe ainekava.

Ainekavades välja toodud õpiväljundite üldistamise tulemusena selgub, et lavastajatele õpetatavad kutseoskused on seotud psühholoogilise teatri ja nn. Stanislavski süsteemiga, milles

on esil lavastaja kui kirjandusliku teksti interpreteerija ja näitleja kui tema primaarne töövahend, mis on iseloomulik traditsioonilisele lavastaja-demiurgi positsioonile. Mõlema kooli õppekavade juures on erisusi, millest nähtavaim on TÜ VKA lavastajaõppe mõningane suundumine mittekirjanduslike teatriviiside poole.

Õppekavade läbinud lavastajate hinnangu osas selgub, et kõige kõrgemalt hinnatakse kooli üldist õppekeskkonda ja madalaimalt üldist õppe kaasaegsetele vajadustele vastamist. Laiendatud küsimuste vastustest ilmneb, et kutselise töö koha pealt peetakse oluliseks erialast praktikat ehk siis lavastuskatkendite või terviklavastuste loomist, selle analüüsi, kuid ka näitlejaõpet, kust pärineb Vene koolkonna (mille aluseks on nn. Stanislavski süsteem) terminoloogia. Lavastajat peetakse eelkõige erudiidiks, kellel on hea süvenemis- ja analüüsivõime, kes on võimekas juht ja oskuslik näitleja kui töövahendi kasutaja. Läbitud õppe puhul toodi välja selle kaootiline korraldus ja lavastajaspetsiifiliste ainete vähesus. Vastajad leiavad, et senine psühholoogilise teatri alus peaks jääma lavastajaõppe aluseks.

Magistritööst selgub, et Eesti lavastajaõppe aluseks on Moskvas asetseva teatrikooli GITIS-e meetoodika, kus õppe sisuline ja praktiline väljendus on paljuski sarnased. Lavastajaõppe aluseks on näitlejaõpe, mida laiendatakse praktiliste lavastajaülesannete ja rohke üldhumanitaarse ainekuga. Kui EMTA-s toimub analüüsitud õppekavade põhjal süvenemine Vene koolkonna suunal, siis TÜ VKA on liikumas ka kaasaegsemate teatrivormide õpetamise juurde.

Kokkuvõtvalt leian, et nüüdisaegne lavastajaõpe vajab sisulist ja korralduslikku muutust. Leian, et Eesti lavastajaõpe peaks näitlejaõppest suuremas mahus irduma, et hakata tegelema oma erialaspetsiifiliste praktiliste ja teoreetiliste probleemidega, millel praeguses õppes märkimisväärset kohta ei ole, sest ikka veel eeldatakse, et lavastajaks ei saa õpetada, vaid selleks peab arenema. Senine kaudne lähenemine peab võtma konkreetsema suuna – mis viiskümmend aastat tagasi tundus võimatu, on tänapäeval võimalik.

KASUTATUD KIRJANDUS

Allik, J. 2016. „Lavastajaõppest „Tasujate“ näitel.“ – *Sirp*, 16. detsember.

Allik, J. 2017. „Jaak Allik: viimaste aastate lavastajaõpe on suures osas juhuslik.“ – *ERR kultuur*, 11. aprill. <https://kultuur.err.ee/589320/jaak-allik-viimaste-aastate-lavastajaope-on-suures-osas-juhuslik> (vaadatud 11. 04 2019)

Barba, E. 2010. *On Directing and Dramaturgy: Burning the House*. New York: Routledge.

Benedetti, J. 2017. *Stanislavski ja näitleja: Stanislavski viimased näitlejameisterlikkuse tunnid 1935-1938*. Tallinn: Eesti Teatriliit, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia

Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteediagentuur (EKKA) 2018a. „Muusika ja teatrikunsti õppekavagrupi hindamisotsus Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia“, 20. juuni. http://ekka.archimedes.ee/wp-content/uploads/EMTA_muusika_teatrikunst_OKH_otsus.pdf (vaadatud 1.04.2019)

Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteediagentuur (EKKA) 2018b. „Muusika ja teatrikunsti õppekavagrupi hindamisotsus Tartu Ülikool“, 2. veebruar. http://ekka.archimedes.ee/wp-content/uploads/UT_muusika_OKH_otsus.pdf (vaadatud 1.04.2019)

Efros, A. 2014. *Lavastaja kutse: valimik kirjutisi teatrilt*. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia lavakunstikool : Eesti Teatriliit.

EMTA 2019. *Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia siseveeb*. <http://sise.ema.edu.ee/erialad.x?valik=erialad&sid=152> (vaadatud 1.04.2019)

Epner, L. 2014. „Teoreetilisi vaateid nüüdisdramaturgiale: autorid, praktikad, strateegiad“ - *teater / tekstid. Eesti näitekirjanduse 20 aastat*, toimetanud: Heidi Aadma, Ott Karulin. Tallinn: Eesti Teatri Agentuur.

GITIS 2019. *Russian Institute of Theatre Arts* – kodulehekülg. <https://www.gitis.net/en/> (vaadatud 1.04.2019)

Jaanika Juhansonini intervjuu Lennart Peebule, detsember 2018, salvestis artikli autori valduses.

Kann, K. 2018. „Haridusest ja kasvatuses TÕ Viljandi Kultuuriakadeemia etenduskunside osakonnas.“ *Teater. Muusika. Kino*, märts. <http://temuki.kl.ee/archives/1788> (vaadatud 1.04.2019)

Kirs, V. 2013. „Lavastaja roll tänapäeva teatris: isikliku kogemusega võrdluses.“ Lõputöö. Juhendaja Kalju Komissarov. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, etenduskunside osakond, teatrikunsti õppekava.

Komissarov, K. 1990. „Eesti teatrikool.“ *Teater. Muusika. Kino*, november. Lk-40-46 .

Lehmann, Hans-Thies 2007. Theatre After Theatre. In: Na(ar) Het Theater – After Theatre? Supplements to the International Conference on Postdramatic Theatre. Toimetaja Marijke Hoogenboom. Amsterdam School of the Arts Research Group, lk 47–55

Lavastajaraamat I 2001. Koostanud I. Normet. Tallinn: Eesti Teatriliit, Eesti Muusikaakadeemia Kõrgem Lavakunstikool

Lavastajaraamat II 2013. Koostanud Ingo Normet. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia lavakunstikool, Eesti Teatriliit.

Linder, E-L. 2013. Ettekande „Kust tulevad lavastajad? Mida on andnud lavakooli lavastajaõpe?“ märkmed konverentsil *Nulli ja lõpmatuse vahel: eesti teater 2000. aastatel*.

Märka, V. 2008. „Uku tuleb!“ – *Eesti Ekspress: Areen*. 11. aprill. <https://ekspress.delfi.ee/areen/uku-tuleb?id=69172569> (15.03.2019)

Normet, I. 2001a. „Lavastajate koolitus - uus või vana? Vestlus Ingo Normetiga aprillis 2001.“ *Teatrielu 2000*, lk 174-188. Tallinn: Eesti Teatriliit.

Normet, I. 2001b. „Intervjuu Ingo Normetiga.“ *Lavastajaraamat I*, toimetaja I. Normet. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia lavakunstikool, Eesti Teatriliit

Normet, I. 2010. „Intervjuu Ingo Normetiga“ - *Lavakooliraamat I: 16 intervjuud Lavakunstikooli õpetajatega*, toimetaja R. Neimar. Tallinn: Eesti Teatriliit.

Põldma, P. 2017. „EMTA lavakunstikool 60: vabadus, vastutus, võimalused.“ *Teater. Muusika. Kino*, detsember. <https://www.temuki.ee/archives/1726> (vaadatud 1.04.2019)

Shepherd, S. 2012. *Directing*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Sidiropoulou, A. 2019. *Directions for directing*. New York and London: Routledge.
- Ramul R. 2017. „Lavastaja töö näitlejaga.“ Lõputöö. Juhendaja Garmen Tabor. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, etenduskunste osakond, teatrikunsti õppekava.
- Raid, K. 2001. „Intervjuu Kaarin Raidiga.“ *Lavastajaraamat I*, toimetaja I. Normet. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia lavakunstikool, Eesti Teatriliit
- Saro, A. 2016. „Lavastajapostisiooni muutumine Eesti sõnateatris 20. ja 21. sajandi vahetusel.“ - *Vaateid Eesti nüüdisteatrile*, toimetanud Luule Epner, 144-161. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Sikk, T. 2015. „Kalju Komissarov kui teatripedagoog: sissevaade esimese semestri näitlejameisterlikkuse tundidesse.“ Bakalaureusetöö. Juhendaja Luule Epner. Tartu Ülikool: filosoofiateaduskond, kultuuriteaduste ja kunstide instituut, teatriteaduse õppetool.
- Šapiro, A. 2001. *Nii sulgus eesriie*. Tallinn: Eesti Teatriliit.
- ÕIS 2019. *Tartu Ülikooli õppeinfosüsteem*. <https://ois2.ut.ee/> (vaadatud 1.04.2019)

SUMMARY

This Master's thesis “Estonian contemporary director training” examines contemporary Estonian theatre directing curricula. The study answers to the questions (1) how is the Estonian directing training structured and organized, (2) what professional skills are taught to directors, and (3) how the graduates of the accredited directing curricula evaluate their studies.

The study shows that 240 ECTS curricula have three main components: ca 25% subjects are about directing; 30% are about acting and 30%/15% are of general humanitarian subjects. (regarding The Drama School at Estonian Academy of Music and Theatre and Viljandi Culture Academy Theatre Studies). Furthermore, the curricula are traditionally organized: for the first two years, directors and actors learn together to get the basic concepts of psychological theater. From the third year there is a certain division, where the director has the opportunity to develop his / her professional knowledge either as an assisting practice or by creating his / her own educational achievements until the final year of graduation, which must be done in professional theater with professional actors. In most cases, the director students continue in the third or fourth year with acting practice, but there are exceptions.

As a result of the generalization of the learning outcomes outlined in the curricula, it appears that the professional skills taught to the directors are related to the psychological theater and so-called Stanislavski system.

The evaluation of the alumni reveals that the school's general learning environment is the highest rated and the general responsiveness to modern needs is the lowest rated factor. From the answers to the alumni, the chaotic system and the lack of director-specific studies were pointed out. Respondents say that the basis of the psychological theater should remain the basis of the director's training.

The Master's thesis shows that the Estonian director's training is based on GITIS (Russian Academy of Theatre Arts) methodology, where theater director training is heavily based on actor training. While the EAMT is deepening its contact with the Russian school, UT VKA is moving towards the more modern forms of theater.

All in all, I think that modern-day directing curricula in Estonia requires a substantial and organizational change. I believe that Estonian director training should be looser in the actor's training in order to give more space to deal with its own specific practical and theoretical problems.

LISA 1: EMTA LAVASTAJAÕPPE ERIALAAINETE AINEKAARDID

Lavastaja töö I: 6 EAP (Ainekaardid koostanud Lembit Peterson 2017)

Eesmärgid: I semester: Lavastajaõpe kulgeb tihedas põimingus näitlejaõppega. Töövorm: harjutused, etüüdid ja katkendid näidenditest tehakse rühmatöös, millest võtavad osa nii lavastaja - kui näitlejaõpilased.

II semester: Näitlejatehnika baaselementide järjepidev omandamine harjutuste ja etüüdide kaudu. Töö valitud näidendiga. Üliõpilaste ettekanded õppejõu poolt soovitatud töö aluseks võetud näidendi autori ja tema ajastu teemadel, arutelud. Selle autori ühe terviknäidendi analüüs, lavastajad valivad sellest näidendist katkendid, mille kallal töötavad oma näitlejaõpilastest kaaslastega. Režiiõpilased osalevad ka näitlejatena õppejõudude poolt lavastatavates katkendites.

Harjutuste ja etüüdide peamiseks sisuks on:

- taju(de) (perceptio) arendamine
- lihaseliste pingete valitsemine
- tähelepanu kui protsess, selle olemuse tundmaõppimine ja treenimine erinevate harjutuste abil, tähelepanust alguse saavate suhtetoimete mõistmine, tähelepanu kontsentreerimine erinevatele sisemistele ja välistele subjektidele ja objektidele)
- kujutluse ja fantaasia arendamine,
- tegevused kujuteldavate esemetega
- häälestumine lavalise tegevusele antud olukordades
- keskne teema: sündmuse mängimine. Sündmuse muutev mõju tegevuskäigule ja antud olukordadele.
- improvisatsioonilise alge arendamine, improvisatsioonilise enesetunde väljatöötamine. Improvisatsioonide lähtepunktideks etteantud žest, lavalised poosid, sõnad, atmosfäärid, tempo-rütmid jpm.
- Improvisatsiooniline enesetunne on seotud näitlejatehnika tähtsaima elemendi- taju, vastuvõtlikkusega. Arendatakse välja pidev valmisolek vastu võtta mistahes ilmingut, fakti, sündmust, partnerite tegusid.
- loomaetüüdid.

Lavastajad valmistavad koos näitlejatega ette kolm ülesannet:

- katkend juhendava õppejõu poolt etteantud teemal, millel on kindel pealisülesanne ja läbiv tegevus, kus saab rakendada kõiki näitlejameisterlikkuse tundides õpitud elemente. Katkend võibolla võetud mistahes kirjandusteosest, tähtis, et õpilasele olulise pealisülesandega ja kooskõlas juhendaja antud teemaga.
- etüüd muusikapala järgi – õpilane loob omaloomingulise etüüdi, mille näitlejate abil realiseerib
- sama: etüüd maali järgi.

II semestri peamine ülesanne on suhtetoime:

- vastastikune tegevus partneriga (partneri aktiivne mõjutamine ja tema vastutegevuse õige tajumine, konflikti loomuse täpne määratlemine (N. Zvereva sõnastuses)).
- Etüüdid sisaldavad keerulisemaid sündmusi, teravamaid psühholoogilisi konflikte.
- Jätub esimesel semestril alanud sisemonoloogi harjutamine, vaikuse tsoonis tegutsemise ja olemise aktiivsuse ja katkestamatuse otsing.
- Atmosfääri, psühholoogilise žesti, tempo-rütmi, misantseeni, stiili kui lavastaja töövahendite tundmaõppimine.
- Eriline tähelepanu sõna kasutamisele etüüdis, näidendikatkendeis, sõnalise tegevuse põhimõtete omandamine.

Õpiväljundid:

I semester

- Üliõpilane suudab lavalise tegevuse käigus kontrollida oma lihaspingeid, suunata vabalt oma tähelepanu, improviseerida antud teemadel, komponeerida etüüde, neid lavale seada ja neis näitlejana osaleda, tegutseda veenvalt omaloominguliste etüüdide antud olukordades, haarata sündmust.
- On leidnud teemale vastava katkendi, määratlenud selle pealisülesande, koostanud režiiplaani, on innustanud näitlejaid oma loomingulise kavatsusega, suutnud organiseerida ja läbi viia iseseisvaid proove, loovalt arvestada õppejõudude juhiseid lavastusprotsessis, oma isikupära kaotamata.
- Töö etüüdidega: on suuteline looma stsenaariumi lähtuvalt muusikapalast ja maalist, selle näitlejate abiga realiseerima.

II semester

- Režii üliõpilased on hakanud arendama ja toetama oma kaasõpilaste loomingulist initsiatiivi;
- arvestama kolleegidega oma katkendite valikus, töö organiseerimises, rollide jaotuses.
- Mõistma näitlejameisterlikkuse harjutuste metoodilist suunatust, omandavad etüüdide, näidendi kui terviku ja selle katkendite sündmuste määratlemise oskuse, samuti on suutelised määratlema lavastuse võimalikku pealisülesannet, sidet kaasajaga, leidma klassikalisest materjalist neile praegu väga olulised teemad.
- Määratlema nii lavastuse atmosfääride partituuri, rollide peamised (sisemised ja välised) konfliktid, innustama ja juhendama oma kaasõpilastest osatäitjaid valitud teed minema.
- Hakkab aru saama, et lavastaja loominguline materjaliks on näitleja looming.

Lavastaja töö II: 10 EAP (teine aasta)

Eesmärgid:

Põhjalikum tutvumine kirjandusliku ja dramaturgilise materjaliga keskendudes tööle ühe konkreetse autoriga. Esimene poolaasta on pühendatud katsetele ühe autori kavatsuste ja pealisülesandeni jõudmisele tegevusliku analüüsi meetodi abil. Selle meetodi tundmaõppimine praktilise rakendamise läbi. Kevadsemestril tervikliku väikelavastuse loomine kirjandusliku algmaterjali põhjal.

Aine sisu:

I semester

- Jätkub töö režiimeisterlikkuse elementide omandamise kallal, vaatluse alla võetakse autori erinevad teosed, õpilased teevad ettekandeid tema loomingulise erinevatest etappidest, luuakse etüüde tema teostest inspireeritult. Keskseks teljeks võetakse õppejõu juhendamisel üks selle autori näidendeist ja analüüsitakse seda igakülgsest vaatlusest. Vaatluse alla tulevad: näidendi teema, selle aktuaalsus, teose loomise ajalooline taust, draamateose idee, teema pealisülesanne, autori maailmavaatelised lähtekohad, peamine dramaatiline konflikt, tegelaste omavahelised suhted selles konfliktis, läbiv tegevus ja kontrastegevus, näidendi suuremad ja väiksemad sündmused, rollide läbivate tegevuste vaatlus, atmosfäär, atmosfäärilise partituuri, näidendi struktuur ja kompositsioon, stiililine ja žanriline karakteristik. See analüüs lõpeb iga lavastaja poolt tehtava kirjaliku tööga, milles need punktid kajastamist leiavad.
- Toimub ka praktiline töö etüüdidega näiteks sama autori ajastu olulistest etüüdide, analüüsitava näidendi stseenide lahti improviseerimine jmt.

II semester

- Režiioüliõpilane lavastab muinasjutu või novelli õppejõu juhendamisel. Instseneerib selle. Leiab kunstniku (stsenograafia üliõpilase), muusikalise kujundaja- helilooja, valguskunstniku. Kui kursusel on dramaturge, siis valib endale nende seast abilise. Näitlejateks ja etenduse juhtideks oma kursuse

üliõpilased. Võimalusel otsib ka etenduse mängimiseks sobiliku ruumi. Rakendab ka mänedžeri (vastava eriala üliõpilane EMTAst või BFMist), kes organiseerib töögraafiku, inimeste proovideks ja etendusteks koondamise, töötingimused, etenduse mängukoha, etenduse mängukorrad, aitab lahendust leida võimalikeel materiaalsetele probleemidele. Koostöös BFMi operaatoritega tehakse etenduse ülesvõte.

- Esitab kokkuvõtliku kirjaliku töö lavastuse valmimise protsessi kohta.

Õpiväljundid:

I semester:

Üliõpilased õpivad tundma ühe konkreetse autori loomingut tema ajastu ja maailmavaate kontekstis seda nii teoreetiliselt analüüsid kui tegevuslikult süvenedes õppeks valitud teostesse. Vormistavad kirjaliku töö, mis võib olla ka esimeseks teadustöö tegemise katseks. Lavastava kaasõpilastega selle autori teoste põhjal lühilavastuse, osalevad pedagoogi poolt juhendatavas katkendis näitlejate ja assistentidena proovides.

II semester:

Õpitakse instseneerimist, koostööd näitlejate, mänedžeri, dramaturgi, stsenograafi, valguskunstniku, helikujundaja, operaatoriga. Luuakse kindla pealisülesandega terviketendus enda poolt koostatud väikese teatrimudeli abil. Saadakse esimene suurem avaliku esinemise kogemus väljaspool kooliruumi. Õpitakse etendust videokeelde üle kandma.

Lavastaja töö III: 12 EAP (kolmas aasta)

Eesmärgid:

I semester: etenduse loomine näidendi põhjal. II semester: stažeerimine ja bakalaureusetöö ettevalmistamine. Osalemine kursuse bakalaureusetöös näitlejana või lavastaja assistendina. Võimalusel raadiokuuldemängu või luulekava (milleks ettevalmistamine võib aset leida juba eelnevatel semestritel) tegemine juhendaja kaasabil.

Aine sisu:

I semester:

- Režiüliõpilane lavastab ühe kuni tunniajase lühinäidendi õppejõu juhendamisel. Juhendajaks võib olla mõni tunnustatud lavastaja, kelle suund ja tööstiil on üliõpilasele eeskujuks olnud. Juhendajaga sõlmib kokkuleppe kool, räägib temaga läbi kõigi tingimuste osas. See võib olla ka terviklik fragment või adaptatsioon mõnest suuremast näidendist. Kui kursusel on dramaturge, siis oleks hea, kui lühinäidend või suuremahulisema näidendi adaptatsioon valmiks koostöös mõnega neist. Enne lavastusprotsessi algust esitab eksplikatsiooni ja maketi kursuse juhendajale. Lavastusprojekti kaitsmine, sellest võtavad osa kõik, kes asja tehnilise küljega seotud on.
- Võib kutsuda kaasa mängima külalishäideldajaid, muusikuid (soovitavalt EMTA üliõpilaste hulgast). Kaasab stsenograafi, valguskunstniku, helikujundaja, vajadusel produtsendi. Ettekandele tuleb kooliruumis, võimalusel teeb koostööd mõne teatriga. Võimalusel tehakse etendusest videoülesvõte.
- Lavastaja ja osalenud dramaturgia ala üliõpilane esitavad lavastusprotsessi peegeldava kirjaliku töö.

II semester:

- stažeerimine mõne tuntud lavastaja juures, kodu või välismaal. Üliõpilane valib stažeerimise koha koostöös kursuse juhendajaga. Stažeerimise lõpus esitab proovide üleskirjutuse, märkmed, intervjuu lavastajaga, osalenud näitlejatega, stsenograafi, valguskunstniku, lavameistriga jt.
- Stažeerimisega samaaegselt hakkab ette valmistama oma bakalaureusetöö eksplikatsiooni ja organiseerima tulevase etendusega seonduvat.
- Ühe raadiokuuldemängu või -saate lavastamine.

Õpiväljundid:

Kui varasemalt toimus töö peamiselt instseneeringutega, siis nüüd võetakse lavastamiseks valmis näidenditekst. Püütakse jõuda võimalikult lähedale autori algsele ideekavatsusele, seda avada ja interpreteerida. Etenduses peab loetavaks saama lavastaja suhe autorisse ja tema draamateosesse, tema poolt etendusse kätketud pealistülesanne.

Näitleja töö A 32 EAP (neli semestrit, 8 EAP semestris, koostanud Ingo Normet 2017)

Eesmärk:

Anda lavastaja õppesuuna üliõpilastele võimalus näitlejatöö põhialustega tutvumiseks, avaliku esinemise kogemiseks, oskust analüüsida erinevate inimeste käitumist nii elus kui dramaturgide poolt etteantud erinevates materjalides.

Aine sisu:

I ja II semestril harjutused, etüüdid, improvisatsioonid, mille eesmärgiks on näitleja vabastamine tema loomingut takistavatest liigsetest pingetest, lihaste lõdvestamine, tähelepanu ja koordinatsiooni treenimine, suhtlemine partneritega. III semestrist algab töö katkenditega erinevate autorite tekstidest, alates V semestrist lavastuse kui terviku loomine, sama ülesande korduv täitmine, avalike etenduste mängimine. Lavastaja õppesuuna üliõpilastele alates V semestrist valikaine.

Õpiväljundid:

- Aine läbinud üliõpilane tunneb näitleja töö ja teatripedagoogika põhialuseid, oskab saadud kogemusi lavastajatöös rakendada;
- oskab analüüsida inimeste käitumist erinevates situatsioonides;
- oskab luua erinevaid karaktereid erineva esteetikaga loodud lavastustes;
- oskab analüüsida erinevaid rolle, nende käitumise motivatsioone, nõrku ja tugevaid külgi;
- oskab liita oma loometöös teiste ainete (liikumine, laul, teatriajalugu jne) õppimisel saadud kogemusi.

LISA 2: TÜVKA LAVASTAJATÖÖ KOHUSTUSLIKUD

ÕPPEAINED 2017/18. AASTA

SPETSIALISEERUMISMOODULITES

Spetsialiseerumismoodul „Lavastajatöö õppeained I“

Etenduskunste teooriad ja praktilise lavastamise alused 5 EAP:

Eesmärgid:

- arendada üliõpilase eneserefleksioonivõimet nii lavastuse prooviprotsessis kui esietenduse järgselt;
- arendada etenduskunsteose analüüsi oskust;
- anda algtasemel ülevaade ja praktiline kogemus draamateooriast ja dramatiseerimisest;
- arendada üliõpilase fantaasiat ning lavastusimpulsside avastamise ja tekitamise oskust.

Õpiväljundid:

- Kursuse läbinu valdab draamateooria ja lavastamise teoreetilisi ja praktilisi baasmõisteid;
- valdab eneserefleksiooni võttestikku ning oskab analüüsida nii enda kui teiste loodud (etendus)kunsteoseid;
- on kogenud erinevate lavastusimpulsside leidmist (tekst - nii proosa kui luule, nn sündmuste rida, illustreeritud lasteraamat, visuaalne kujutis, ruum, teema, helid, muusika, valgus jm) ja selle arendamist algtasemel lavastusideeks;
- oskab sõnastada enda lavastusimpulssi ja lavastuse pealisülesannet ("mille nimel").

Õppetöö toimub seminaride, lavastuslike aktiivõppe ülesannete ja videosalvestiste vaatamise ning analüüsi vormis.

- seminarid, kus analüüsitakse lavastusprotsessi mõisteid ja praktilisi situatsioone;
- seminarid, kus vaadatakse ja analüüsitakse kursusel osalejate kui teiste lavastajate lavastuste videoid;
- praktikumid, kus täidetakse lavastuslike aktiivõppe ülesandeid;

Lavastajatöö erialapraktika 10 EAP;

Eesmärgiks on kinnistada erialaseid teadmisi ning praktilisi oskusi reaalses töökeskkonnas, süvendada kutselisi teadmisi ja praktilisi oskusi, luua baas praktiliseks valmisolekuks tööks teatris.

Õpiväljundid:

- Üliõpilane omab lavastamise praktilist kogemust;
- oskab kohanduda erinevate saalide, mängupaikadega ning nende akustika eripäradega;
- tajub ja järgib ansamblitööga seonduvaid põhimõtteid loomingulises grupis, kuhu kuuluvad lisaks näitlejatele ka lavastuskunstnik/ dekoraator-butafoor, valguskunstnik/ valgustaja, videokunstnik/ etenduskunste multimeediaspetsialist, muusikaline kujundaja/ helilooja, koreograaf/ liikumisjuht, dramaturg/ näitekirjanik, lavastuskorraldaja ja/või kultuurikorraldaja;
- on võimeline dramatiseerima proosateksti;
- tajub ja oskab kasutada erinevate žanride võimalusi (thriller/õudusjutt/kriminaallugu, lastelavastus jne);
- on võimeline materjali liigendama proovigraafiku koostamiseks;
- valdab prooviks ettevalmistamise tehnikaid ja on võimeline läbi viima erineva eesmärgiga proove erinevas lavastusperioodi etapis;

- oskab sõnastada näitlejatele ülesandeid,
- oskab kasutada misanstseneerimise erinevaid võimalusi;
- on ette valmistatud töötamiseks nii projekti- kui repertuaariteatri raamides.

Praktika reaalses ja/või simuleeritud töökeskkonnas:

- osas (1. semestril) lavastab lavastajatudeng lühivormina thrilleri/ kriminaal- või õudusloo,
- osas (2. semestril) lavastab projektiteatri printsiipe silmas pidades koos teatrikunsti visuaaltehnoloogia üliõpilastest koosneva lavastusmeeskonnaga lühilavastuse, mille materjalina on kasutatud Drakadeemia noore näitekirjaniku teksti, mis sünnib koostöös lavastusprotsessi käigus;
- osas (3. semestril) dramatiseerib ja lavastab üliõpilane eesti novellil põhineva lühilavastuse;
- osas (4. semestril) lavastab tudeng lastelavastuse.
- Näitlejateks näitleja erialal õppivad kursusekaaslased jt;
- Lavastusmeeskonnas osalemas teatrikunsti visuaaltehnoloogia õppekava (valguskujunduse, dekoraator-butafoori, lavastuskorraldaja, etenduskunsti multimeediaspetsialisti erialade) üliõpilased;
- semestri lavastusgrupis osalemas dramaturgiaõppur Drakadeemiast;
- Soovitavalt lavastusgrupis osalemas ka tantsukunsti, muusika- ja kultuurikorralduse üliõpilased TÜ Viljandi Kultuuriakadeemiast;
- Rakendamaks kõigis erialaainetes omandatavat.

Lavastuse komponendid ja loomevaldkondlikud institutsioonid 10 EAP

Kursuse eesmärk on arendada üliõpilase visuaalset võimekust, luua baas professionaalse lavastaja ametioskusteks ning kindlustada orienteerumisoskus eesti institutsionaalsel etenduskunstimaastikul.

Õpiväljundid:

- Üliõpilane teab ja oskab rakendada üld-, ruumilise ja värvuskompositsiooni põhimõtteid lavastuse loomise kontekstis,
- oskab töötada koos lavastuskunstnikuga ühtses lavastusmeeskonnas ning teab lavakujunduse loomise aluseid,
- oskab töötada koos valguskunstnikuga ühtses lavastusmeeskonnas ning teab ja oskab rakendada lavastusele valguskujunduse loomise aluseid,
- oskab töötada koos helikujundaja/muusikalise kujundajaga ühtses lavastusmeeskonnas ning teab ja oskab rakendada lavastusele helikujunduse/muusikalise kujunduse loomise aluseid,
- oskab töötada koos koreograafiga/ liikumisjuhiga ühtses lavastusmeeskonnas,
- oskab aidata kujundada lavastuse imago meedias - oskab kirjutada pressiteadet ja anda intervjuud, orienteerub pressiplaani koostamise põhimõtetes,
- tunneb nii riigi- kui projektiteatri toimimise printsiipe ja orienteerub Eesti institutsionaalsel etenduskunstimaastikul

Kursus toimub lühikeste intensiivsete praktiliste või seminari vormis õppepäevadena erinevatel teemadel. Ühtlasi külastatakse kursuse raames erinevaid Eesti etenduskunstiasutusi.

Moodul „lavastajatöö õppeained II“

Lavastajatöö erialapraktika II 20 EAP: vaatluspraktika lavastusassistendina professionaalse lavastaja juures ning lavastamise praktika reaalses töökeskkonnas

Eesmärgiks on süvendada ja kinnistada kutselisi teadmisi ja praktilisi oskusi ning rakendada erialaseid teadmisi ja oskusi reaalses töökeskkonnas.

Õpiväljundid

- omab lavastamise praktilist kogemust väljaspool ülikooli reaalses töökeskkonnas projektiteatri raamides (ja võimalusel/ vajadusel repertuaariteatris);
- omab professionaalse lavastaja assisteerimise kogemust;
- oskab kohandada erinevate saalide, mängupaikadega ning nende akustika eripäradega;
- oskab loovalt kasutada erinevate mängupaikade võimalusi kujunduseks ja misanstseneerimiseks;
- tajub ja järgib ansamblitööga seonduvaid põhimõtteid loomingulises grupis, kuhu kuuluvad lisaks näitlejatele ka lavastuskunstnik/ dekoraator-butafoor, valguskunstnik/ valgustaja, videokunstnik/ etenduskunstide multimeediaspetsialist, muusikaline kujundaja/ helilooja, koreograaf/ liikumisjuht, dramaturg/ näitekirjanik, lavastuskorraldaja ja/või kultuurikorraldaja;
- on võimeline materjali liigendama proovigraafiku koostamiseks;
- valdab prooviks ettevalmistamise tehnikaid ja on võimeline läbi viima erineva eesmärgiga proove erinevas lavastusperioodi etapis;
- oskab sõnastada näitlejatele ülesandeid,
- oskab kasutada misanstseneerimise ja näitleja prokseemika erinevaid võimalusi;
- on ette valmistatud töötamaks nii projekti- kui repertuaariteatri raamides.

Raadio-, filmi- ja teletöö alused 5 EAP:

Eesmärgiks on professionaalsel tasemel ettevalmistuse andmine näitleja/ esitaja/ lavastaja tööks raadios, filmis ja televisioonis.

Õpiväljundid:

- valdab kuuldemängus, filmis ja teletöös rakendatava näitlejatöö spetsiifikat;
- valdab televisioonis ja raadios vajalikku kõnetehnikat ja sõna kasutamise spetsiifikat;
- on professionaalne koostööpartner nii režissöörile kui operaatorile;
- on teadlik esmastest nõuetest lavastajale raadioteatris ja filmis/videos.

Lavastaja või harrastusteatri juhi erialade üliõpilane on kogenud lühifilmi valmimise loomeprotsessi režissöörina.

LISA 3: LAVASTAJAÕPPE LÕPETAJAD EMTA LAVAKUNSTIKOOLIS JA TÜ VKA-S

EMTA lavakunstikoolis on lavastaja õppesuuna lõpetanud:

XIX lend 1996-2000, kursuse juhendaja Ingo Normet:

1. Vahur Keller
2. Urmas Lennuk
3. Tõnu Lensment
4. Tiit Ojasoo

XXI lend 2000-2004, kursuse juhendaja Ingo Normet

5. Laur Kaunissaare
6. Eva Klemets
7. Mart Koldits
8. Kadi Tudre

XXIII lend 2004-2008, kursuse juhendaja Ingo Normet

9. Robert Annus
10. Uku Uusberg

XXV lend 2008-2012, kursuse juhendaja Elmo Nüganen

11. Auri Jürna
12. Sander Pukk

XXVI lend 2010-2014, kursuse juhendaja Tiit Ojasoo

13. Laura Mets

XXVIII lend 2014-2018, kursuse juhendajad Anne Tüürpu ja Mart Koldits

14. Johan Elm
15. Ingmar Jõela
16. Jan Teevet

TÜ VKA-s on lavastaja- või harrastusteatrite õppesuuna lõpetanud:

2003-2007, 6. lend

1. Sven Heiberg
2. Jaanika Juhanson

3. Kati Kivitar

2005-2013, 7. lend

4. Helen Rekkor

2007-2011 8. lend

5. Jim Ashilevi

6. Loore Martma

7. Marion Undusk

2009-2013, 9. lend

8. Vallo Kirs

Harrastusteatrite juhi õppesuund:

9. Siim Maaten

2011-2015, 10. lend

10. Birgit Landberg

11. Jaanika Tammaru

Harrastusteatrite juhi õppesuund:

12. Kaija Maarit Kalvet

13. Lennart Peep

2013-2017, 11. lend

14. Karl Sakrits

15. Ringo Ramul

Harrastusteatrite juhi õppesuund:

16. Helena Kesonen

2015-2019, 12. lend

17. Mari Anton

18. Peep Maasik

19. Elar Vahter

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Lennart Peep,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Eesti nüüdisaegne lavastajaõpe“, mille juhendaja on dotsent Luule Epner, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Lennart Peep

23.06.2019